

ICEDA

Increasing Civic Engagement
in the Digital Agenda

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ОПСЕРВАТОРИЈА ЗА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА

Извештај за тековната состојба
и патоказ за унапредување
на Дигиталната агенда
во Северна Македонија

Проектот е ко-финансиран
од Европската Унија

Foundation for Internet and Society

OPEN DATA KOSOVO

e-governance society

PARTNERS
SERBIA

35

MJAFT!

Проектот „Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда - ИЦЕДА“ го спроведува Фондацијата Метаморфозис (Северна Македонија), ODK - Отворени податоци Косово (Косово), Академија за е-владаење (Естонија), Партнери за демократска промена Србија (Србија), НВО 35mm (Црна Гора) и Levizja Mjaft! (Албанија).

Северна Македонија Опсерваторија за Дигиталната агенда

Извештај за тековната состојба
и патоказ за унапредување
на Дигиталната агенда
во Северна Македонија

Јуни, 2022

Оваа публикација е изготвена со помош на Европската унија. Содржините во оваа публикација се единствена одговорност на партнерите на проектот ИЦЕДА и на истражувачкиот тим и на ниеден начин не ги одразуваат ставовите на Европската унија.

Издавач:

Фондација за интернет и општество Метаморфозис

За Издавачот:

Бардил Јашари

Автори:

Ирена Бојациевска

Наталија Шикова

Уредник:

Мила Јосифовска Даниловска

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	9
МЕТОДОЛГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ	11
1. ПРЕДУСЛОВИ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА Е-ВЛАДА.....	15
1.1. Интернет пенетрација	15
1.2. Корисници на услугите од е-влада	15
2. ПОЛИТИЧКА ВОЛЈА И СТРАТЕГИЈА	19
3. КООРДИНАЦИЈА ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА Е-ВЛАДА.....	25
4. Законска рамка	29
4.1. Опис на политика	30
5. СОСТОЈБА СО Е-УСЛУГИ	35
5.1. Дигитални бази на податоци, интероперабилност, безбедна размена на податоци	35
5.2. Безбеден дигитален идентитет и дигитален потпис	38
5.3. Резултати од тестирањето на е-услуги, опис на случаите од аспект на корисник	39
6. ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ.....	47
7. ПРИСТАП ДО СЕРВИСИ И ПОДИГНУВАЊЕ НА СВЕСТ	53
8. ИНФОРМАЦИСКА И САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТ.....	61
9. Е-УЧЕСТВО И Е-ДЕМОКРАТИЈА	65
10. ПАТОКАЗ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	72
Поимник	73
Анекс 1: Листа на интервјуирани засегнати страни.....	75
Анекс 2: Извршно резиме на Извештајот и заклучоци.....	76

АКРОНИМИ

АЕК – Агенцијата за електронски комуникации
ГО – граѓански организации
ДА – Дигитална агенда
ДМС – документ менаџмент систем
ЕЕБГ – единствен електронски број на граѓанинот
eIDAS (electronic IDentification, Authentication and trust Services) – Електронска идентификација, автентикација и доверливост на услугите
eID – Електронски идентитет
е-ППД – годишна даночна пријава е-персонален данок
ЕИП – Економскиот инвестициски план
ЕК – Европска комисија
ЕНЕР – Единствени национален електронски регистар на прописи
еСДП – Електронски систем за автоматизација на административни постапки
ЕУ – Европска унија
ЗЕДЕИДУ – Закон за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги
ЗЕУЕУ – Закон за електронско управување и електронски услуги
ИЦЕДА – (Increasing Civic Engagement in the Digital Agenda – ICEDA) Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда – ИЦЕДА
ИСА 2 – (Interoperability solutions for public administrations, businesses and citizens), Решенија за интероперабилност за јавните администрации, деловните субјекти и граѓаните
ИКТ – информациски и комуникациски технологии
ИПА – (Instrument for Pre-accession Assistance) Инструмент за предпристапна помош
ИОП-Л – Правна интероперабилност
ИОП-О – Организациска интероперабилност
ИОП-С – Семантичка интероперабилност
ИОП-Т – Техничка интероперабилност
МАСИТ – Стопанската комора за информатички и комуникациски технологии
МИМ – Македонски протокол за интероперабилност
МИОА – Министерство за информатичко општество и администрација
МКД-ЦИРТ – Национален Центар за одговор на компјутерски инциденти
МОС – (Microsoft Office Specialist) Специјалист за Мајкрософт офис
НАП – Национален акциски план
ПОВ – Партнерство за отворена власт
ОДА – Опсерваторија на Дигитална агенда
ОЕЦД – (Organisation for Economic Cooperation and Development) – Организација за економска соработка и развој
ПВР – Проценка на влијанието на регулативата
РЈА – Реформа на јавна администрација
РСМ – Република Северна Македонија
РСС – Регионален совет за соработка
СЕН – Систем за единствена најава
СЕП – Секретаријат за европски прашања
СОЦДАД – Систем за обработка на царински декларации и акцизни документи
УЈП – Управа за јавни приходи
ФИТР – Фондот за иновации и технолошки развој
ЦУП – Центар за управување со промени

Предговор

Дигитализацијата, односно собирањето и користењето онлајн алатки за нивна анализа и формирање одлуки, е важен процес од кој се очекува дека ќе доведе до напредок на општеството. Во сите сфери и за сите општествени групи (без исклучок), дигитализацијата е ефективен механизам за подобрување на добросостојбата на граѓаните. Технологијата треба да се прифати како дел од секојдневниот живот, односно да доведе до т.н. „дигитална трансформација,¹ која подразбира унапредување на електронското работење и поголема ефикасност на институциите, организациите и на другите општествени субјекти. Тоа е дел од Дигиталната агенда (ДА) на ЕУ и го опфаќа развојот на информатичкото општество во најширока смисла. Со цел да се актуелизираат прашањата во врска со ДА во државите од Западниот Балкан, тековно се спроведува проектот *Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда – ИЦЕДА* (Increasing Civic Engagement in the Digital Agenda – ICEDA). Проектот ИЦЕДА е ко-финансиран од Европската унија (ЕУ), а спроведуван е од Фондација Метаморфозис (Северна Македонија) како водечки партнер, потоа од Академијата за е-владеење (Естонија), Партнери за демократска промена Србија (Србија), НВО 35мм (Црна Гора), Отворени податоци Косово (Косово) и од Levizja Mjaft! (Албанија).

Иако ДА како тема опфаќа бројни аспекти, сепак активностите и студиите на проектот ИЦЕДА главно се насочени кон спроведувањето: *е-влада, подигање на јавната свест, дигиталната писменост и граѓанското учество*. Во овие рамки, во периодот март – мај 2022 година, спроведено е и истражување консеквентно на претходните студии (и тоа основната студија (спроведена во периодот мај – јуни 2020 година),² и минатогодишното истражување (спроведено во периодот март – мај 2021 година).³ Целта на истражувањето е да го измери напредокот во однос на минатата состојба од областите корелативни со ДА. Анализата резултираше со извештај во кој се обработуваат теми поврзани со поглавјата од ЕУ-законодавството, релевантни за ДА, односно со Поглавјето 10, именувано „Информатичко општество и медиуми“.

1 Дигитизација, дигитализација и дигитална трансформација. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/fG6oHWW>

2 Опсерваторија за Дигиталната агенда – Извештај за тековната состојба и патоказ за унапредување на Дигиталната агенда во Северна Македонија. Јуни, 2020. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/Sb8E4yF>

3 Опсерваторија за Дигиталната агенда – Извештај за тековната состојба и патоказ за унапредување на Дигиталната агенда во Северна Македонија. Јуни, 2021. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/OG6oLIY>

Методологија на истражување

Истражувачката методологијата на Опсерваторијата за Дигитална агенда (ОДА) се надоврзувана претходниот Извештај за тековната состојба и патоказ за унапредување на Дигиталната агенда во Северна Македонија⁴, а се фокусира на темите за кои граѓанските организации (ГО) имаат поголемо влијание. Истражувањето се спроведува врз основа на клучни индикатори содржани во претходно подготвен прашалник. Индикаторите треба да овозможат регионално споредување што меѓу избраните држави од Западниот Балкан изгледно ќе придонесе со позитивна конкуренција и ќе биде мотив за натамошно спроведување на ДА. Истражувањето се базира на спроведено десктоп истражување (преглед на реализирани истражувања; постојни документи за политики; национални стратегии; програми на Владата и на централните институции на Република Северна Македонија (PCM); јавно достапни извештаи и други релевантни извори), потоа на полуструктурирани интервјуа со лица директно засегнати и вклучени во процесите на дигитализацијата и со одговорни лица во институциите;⁵ спроведени две фокус-групи (една со НВО секторот, друга со деловната заедница), тестирање на една национална политика и најмалку три електронски услуги (е-услуги).

Врз основа на спроведеното истражување подготвени се извештај и патоказ со препораки. Извештајот овозможува преглед на тековната состојба од развојот на ДА и дава увид во улогата на ГО во таа сфера. Извештајот и патоказот можат да послужат како основа за дополнителни продлабочени истражувања, но и како мотив и како аргумент за креирање стратешки документи што ќе водат кон унапредена дигитална трансформација.

Придружни делови од овој документ се: поимник, листа на испитаници, и извршно резиме на извештајот.

4 Ibid.

5 За разлика од претходните години, со мал исклучок, оваа година респонзивноста на институциите беше на ниско ниво. И покрај нашите бројни залагања не успеавме да добиеме одговор во врска со темите што нè засегаат и се во надлежност на институциите

1

**ПРЕДУСЛОВИ
ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ
НА Е-ВЛАДА**

1. Предуслови за спроведување на е-влада

1.1. Интернет пенетрација

Според Државниот завод за статистика, во 2021 година, 83,7% од домаќинствата во Северна Македонија имале пристап до Интернет, што е пораст од 3,8% во однос на претходната година (79,9%). Од испитаниците на возраст од 15 до 74 години, како корисници на Интернет се изјасниле 86,4%, при што се бележи пораст од 5% во однос на споредбените 81,4% од претходната година. Овој тренд оди по нагорна линија во споредба со претходните години, но продолжува да опаѓа процентот на деловни субјекти со 10 или повеќе вработени што имаат пристап до Интернет: од 96,9% во 2020 г. на 94,1% во 2021 г.⁶ Ова истражување не навлегува во причините што довеле до ваква промена на состојбите. Продирањето на мобилната широкопојасна мрежа на национално ниво изнесува 99,08%, но, прифаќањето на мобилниот широкопојасен Интернет е 64,95%. Според податоците од Европската комисија (ЕК), содржани во последниот годишен извештај за напредокот на РСМ, фиксна широкопојасна конекција на Интернет користат 88% од домаќинствата, но помалите компании сè уште се соочуваат со пречки. Од вкупниот број претпријатија, веб-страница имале 54,5%. Генерално, извештајот нотира дека: постои посебна потреба да се зголеми пристапот до широкопојасен Интернет; треба да се прошири опсегот на достапни услуги за е-влада; треба да се развијат дигитални вештини кај населението и стопанските субјекти.⁷ Сепак, и покрај ваквите позитивни придвижувања, потребно е да се посвети внимание и на т.н. дигитален јаз, кој не подразбира само пристап до инфраструктура и до Интернет, туку и соодветни, неопходни вештини што на граѓаните би им овозможиле да ги користат дигиталните услуги и придобивките од дигиталната трансформација. Предизвиците поврзани со постојниот дигитален јаз укажуваат дека е неопходен системски пристап и инвестиции за да се подобрат дигиталните вештини на населението, а дигиталната писменост е суштинска за целисходно искористување на предностите од дигиталната трансформација во социјални, образовни, економски, политички и во други општествени цели.⁸ Пандемијата со Ковид-19 ја нагласи потребата да се интензивираат напорите за подобрување на дигиталните услуги, посебно за да се спречи маргинализацијата на ранливите групи поради недостаток од дигитални вештини и немање пристап до комуникациски технологии.⁹

6 Информатичко општество. Државен завод за статистика. Достапно на: <https://cutt.ly/Lb8T6No>

7 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

8 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

9 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

1.2. Корисници на услугите од е-влада

Националниот портал за е-услуги (uslugi.gov.mk) беше промовиран во декември, 2019 година.¹⁰ Според истражувањето спроведено во 2021 година, на порталот uslugi.gov.mk имало вкупно 34834 регистрирани корисници, чиј број е повеќе од удвоен и изнесува – 72932, евидентирани за време на тековново истражување.¹¹ Вкупниот број корисници, пак, на сите достапни е- услуги (покрај споменатите од Националниот портал (uslugi.gov.mk)) – сè уште не може да се утврди, бидејќи засега таква статистика не водат ни државните институции ни Државниот завод за статистика. Во РСМ не постои унифицирана база податоци што би овозможила да се утврди вкупниот процент граѓани што користи е-услуги. Иако се настојува сите е-услуги од државните институции да бидат врмежени, поставени на uslugi.gov.mk, сепак, такви услуги се нудат и на други начини. На пример, е-услуги поединечно нудат и самите институции. Хендикеп на uslugi.gov.mk е тоа што не е единствено мрежно-место за сите услуги нудени од државните институции, а не се ни сите тие услуги дигитализирани.¹² Во текот на истражувањето, досега на uslugi.gov.mk имало евидентирано 19939 барања – значително повеќе во однос на барањата од 2021 година. Само во месецот кога е конкретно спроведено истражувањето, поднесени се 865 барања за е-услуги, што, пак, е речиси двојно повеќе во однос на лани кога имало 478 барања. Сепак, uslugi.gov.mk не обезбедува „едношалтерски систем“, односно, често за користење одредена е-услуга системот го префрла корисникот на други системи (на пример – кон УЈП), каде што е потребно повторно најавување.

Оттаму, важно е да се напомене дека државата обезбедува ограничен број е-услуги, односно само 51 од вкупно 816 услуги, кои, пак, и не се функционално електронски, туку опишуваат како некоја услуга да се добие на шалтерот од 1288-те институции опфатени со uslugi.gov.mk. Користењето одредени е-услуги во текот на 2021 година бележи благ пораст во однос на периодот - 2019/2020 година. Постојат, пак, изолирани случаи на зголемено користење на услугите по електронски пат, што се сами по себе добар показател дека граѓаните почнуваат да ги разбираат придобивките од дигиталната достапност на услугите, но нема видливи напори од страна на државните институции за промоција на uslugi.gov.mk.¹³ Ова го забележува и Европската комисија, која во својот последен извештај за напредокот на РСМ нотира дека националниот е-Портал (uslugi.gov.mk) помага администрацијата да се ориентира кон граѓаните/корисниците, нотира дека е тоа охрабрувачки развој, но смета дека државните институции мора да покажат поголема посветеност за унапредување на функционалноста на е-Порталот (uslugi.gov.mk), паралелно и со електронскиот регистар на населението, за да им се искористи целосниот комуникациски потенцијал. Освен тоа, неопходно е да се подобри рамката на интероперабилност, бидејќи голем број клучни услуги не можат да се користат, но за тоа, пак, неопходни се и политичка волја и дополнителни

10 Промовиран порталот за е-услуги, граѓаните на едно место имаат пристап до 127 електронски услуги. Министерство за информатичко општество и администрација. Декември, 2019. Достапно на: <https://cutt.ly/ob8YKZN>

11 Национален портал за е-услуги. Достапно на: <https://uslugi.gov.mk/>

12 Користењето на некои електронски услуги е зголемено, но е далеку од посакуваното ниво.

16 Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/zHwo6tm>

13 Ibid.

финансии. Некои услуги, како на пример издавањето пасоши, возачки дозволи, сведителства, или регистрирањето возила и слично, во изминатиот период беа извршувани мошне бавно, што предизвика големо незадоволство кај граѓаните.¹⁴

Дека ова не е површна констатација, туку реална состојба, говорат извештаите и анализите на ЕУ. Според тие, споредбени, податоци, државите од Западен Балкан нудат речиси најлоши услуги за е-влада на ниво на Европа. Се покажува дека четирите држави од Западен Балкан просечно постигнале 43% од т.н. индикатори за успешност во оваа сфера, додека остатокот од Европа достигнал дури 71% успешност. Извештајот на ЕУ за 2021 година, во доменот за е-владеењето во Унијата, ја утврдува и целокупната зрелост на државите во оваа комуникациска сфера, а посочува дека перформансите на услужноста од е-владеењето во РСМ се пониски и од просекот на целата Унија и на речиси најниското ниво во однос на останатите држави од Западниот Балкан.¹⁵

Не може да се добијат споредбени податоци за користењето е-услуги во однос на физичкото присуство на шалтер за користење услуги од државни институции. Бројот на регистрирани корисници на е-Порталот (uslugi.gov.mk) опфаќа околу 4% од вкупното население во државата.¹⁶ Тоа е секако малку, но покажува растечки тренд ако се земе предвид вкупниот број регистрирани корисници за минатата, 2021 година, кога се евидентирани само 1,5% од вкупното население во РСМ. Не може да се зборува ни за масовно користење на т.н. е-трговија, иако Народната банка извести за петкратно зголемување на Интернет трансакциите од страна на граѓаните во изминатиот период, оти реално, процесите се движат со мошне бавно темпо и потребни се дополнителни напори кон дигиталната трансформација на државата. Со други зборови, нотиран е напредок во дигитализацијата на економските процеси, но сепак тоа ниво останува релативно ниско во споредба со нивото на државите членки на ЕУ.¹⁷

Недостапноста на услугите можеби е најкрупниот недостаток во системот на е-владеењето, но секако не е и единствениот, бидејќи забележливи се и неинформираноста на граѓаните и недовербата кон поголемиот број институции што услугите ги нудат електронски. Ова е посебно изразено на локално ниво, каде што е и помал бројот на достапни е-услуги.¹⁸ Освен тоа, многу клучни услуги не се ни дигитализирани, како на пример закажување венчавка. Доколу се дигитализираат и се поврзат матичните регистри/книги, односно ако се укине потребата за физичка достава на дел од документите (на пример изводот од матичната книга на родените; бидејќи документот или податоците треба да ги има одговорната институција, а не граѓанинот), тогаш граѓаните би заштедиле и време и пари.¹⁹ Во одредени случаи се покажа дека е неосновано, неправедно,

14 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

15 Извештај на Европската комисија за прогесот на е – влада за 2021 година, Достапно на: <https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2021/10/eGovernment-Benchmark-2021-In-sight-Report.pdf>

16 Според податоците од пописот од 2021 година. Државен завод за статистика. Достапно на: <https://www.stat.gov.mk/IndikatorIT5.aspx?id=31>

17 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

18 Фокус група со преставници на НВО, одржана на 05.04.2022 г.

19 РСМ, чекање и талкање: Патот на двајца млади луѓе до добивање извод на венчани. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/cHdzwN5>

па дури и апсурдно, а најнакрај и нелегално, државните институции да бараат одредени документи со рок на траење не постар од шест месеца.²⁰ На пример, сосем очебијно е дека за состојбите раѓање и смрт, што се случуваат само еднаш, нема никаква смисла да се бара документ со одреден „рок на траење“. Залудното талкање по шалтери се надминува со дигитализација и со вмрежување на регистрите. Во таква ситуација државните институции нема зошто од граѓаните да бараат податоци што и онака веќе ги имаат.²¹ Дигитализацијата оптимизира само доколку администрацијата ефикасно се адаптира за соочување со предизвиците. Но, наспроти заложбите за поефикасно е-владеење, недобројни примери од секојдневието покажуваат дека за одредени документи што може да се добијат за неколку минути, се чека и со недели.²² Дополнително, во последнава година, малку институционални услуги се воведени како електронски услуги (една од нив е, на пример „потврда за неказнуваност“). На локално ниво нема нови е-услуги, а некои од помалите општини често немаат ни матична веб-страница, а и ако ја имаат, често е дигитално небезбедна (од комјутерски вируси). На локално ниво, за подобри е-услуги потребно е да постои јасна поделба на надлежности меѓу општините и централната власт, бидејќи многу од процесите не можат да се придвижат поради формално – правни причини.²³ Статистички земено, пак, во користењето е-услуги преднички студентската популација, што е евидентно ако се има предвид дека во изминатиов период студентите беа принудени електронски да аплицираат за студентски оброк.

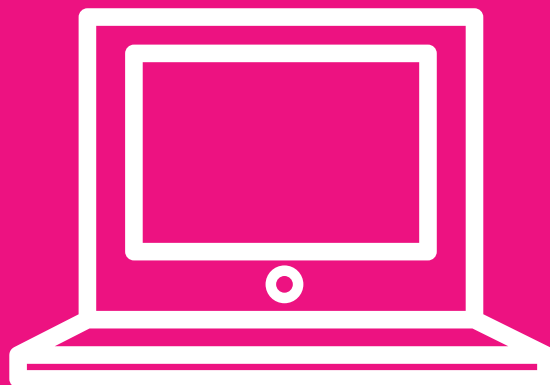
20 „Нема да се бараат изводи од матичната книга на родени што не се постари од 6 месеци, одлучи УВМК по истражувањето на Порталб.мк“. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/nHdzibs>

21 Незаконски е да се бара од граѓаните да плаќаат за нови изводи не постари од 6 месеци. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/SHdzhAC>

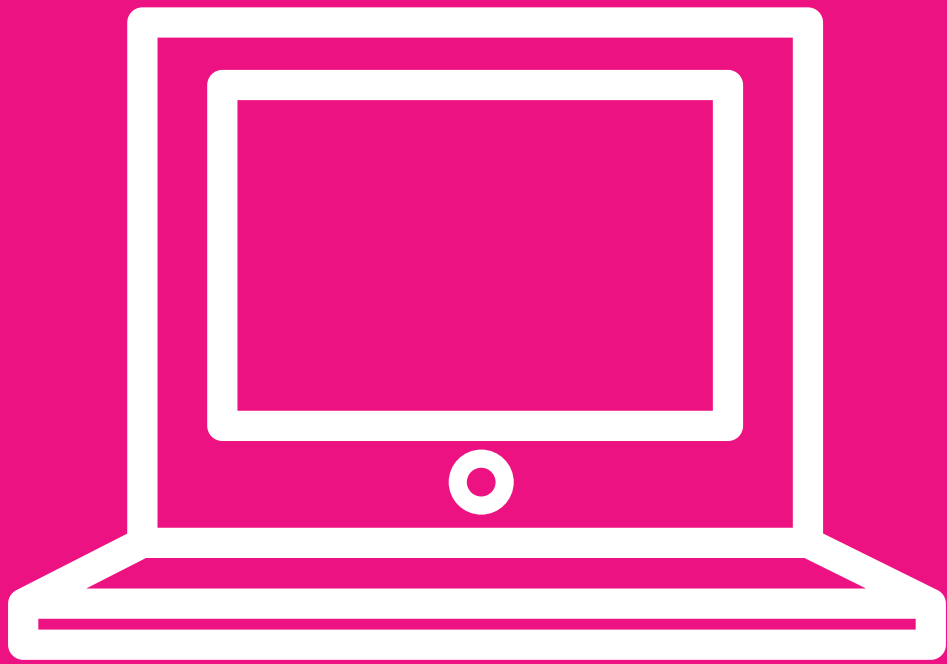
18 22 Кои чекори треба да ги преземете за да добиете електронски извод. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/dHdzkHf>

23 Фокус група со претставници на НВО, одржана на 05.04.2022 г.

2

ПОЛИТИЧКА ВОЛЈА И СТРАТЕГИЈА

2. Политичка волја и стратегија

Во насока на остварување на европските интеграции, трансформацијата на општеството и прифаќање на европските правила, принципи и вредности, продолжуваат заложбите на Владата да развива проекти што ги опфаќаат и дигиталните промени и дигитализација во општеството. Тоа е и во насока на обврските преземени во рамките на „Дигитален самит за Западен Балкан“ (26 - 28 октомври 2020 година), и повеќегодишниот Акциски план на регионалната економска област за Западниот Балкан што ја поддржува дигитална интеграција на регионот.²⁴ Во рамките на Берлинскиот процес, министрите за економија се заложиле да ги зајакнат деловните контакти во различни области, меѓу кои и соработката во воспоставување дигитална инфраструктура и интерконекција.²⁵ ЕК, на 6 октомври 2020 година, го објави „Економскиот и инвестициски план за Западниот Балкан“, а меѓу приоритетните области го постави инвестирањето во дигиталната иднина. „Зелената“ и „дигиталната“ транзиција, треба да доведат до економски раст преку спроведување реформи за приближување на Западниот Балкан кон единствениот европски пазар, а со мобилизирање на средства од ЕУ, преку конкретни инвестиции и дигитална транзиција. Заедничкиот регионален пазар е структуриран околу четирите слободи за – движење на стоките, услугите, капиталот и на луѓето, а опфаќа и аспекти на дигитална, инвестициска, иновативна и на индустриска политика. Досега ова е најамбициозниот чекор за регионална интеграција на Западениот Балкан. Заедничкиот регионален пазар се надоврзува на правилата и стандардите на ЕУ и претставува отсочна штица за поблиска интеграција на регионот со единствениот пазар на ЕУ – пред пристапувањето.²⁶ РСМ се заложиле да преземе чекори во насока на користење на дигиталната стратегија на ЕУ.²⁷ Државата исто така членува и во работната група за дигитални вештини, формирана за поддршка на државите од Западниот Балкан, координирана од Регионалниот совет за соработка. На 1 јули 2021 година, стапи на сила регионалниот договор за роаминг-такси, потпишан на дигиталниот самит за Западен Балкан, одржан во април 2019 година во Белград, овозможувајќи „роаминг како дома“ (RLAH), односно на граѓаните им се даде можност да ги користат услугите во регионалната зона без роаминг. Сето ова, како и намалувањето на цените за роаминг во ЕУ, е во согласност со целите на Декларацијата за заеднички пазар. Следните чекори се насочени кон намалување на роаминг цените меѓу државите од Западен Балкан и ЕУ. За да се постигне ова потребна е целосна посветеност на сите засегнати страни како и силна политичка волја. Целосното укинување на роаминг значи дека регионот дигитално ќе се интегрира во Европа.²⁸ Оттаму,

24 ЕУ Весник – 55. Октомври, 2020. Собрание на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/wb8OzVA>

25 Состанок на министрите за економија на Северна Македонија и Бугарија во рамки на Берлинскиот процес: Иднината на Западен Балкан е во создавање на заеднички регионален регионален пазар и воспоставување на зелени коридори што ќе доведе до зголемена регионал. Влада на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://vlada.mk/node/23075>

26 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

27 ЕУ Весник – 55. Октомври, 2020. Собрание на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/wb8OzVA>

28 Бесплатен роаминг на Западен Балкан од 1 јули 2021! Фондација за интернет и општество

може да се каже дека РСМ продолжи успешно да ја имплементира Дигиталната агенда за Западен Балкан и Регионалниот договор за роаминг. Во прилог на ова одат активностите за воведување европски телефонски број за итни случаи 112, како показател за неопходната политичка волја.²⁹

Регулативата ИПА III за финансискиот период од 2021 до 2027 година ќе продолжи да обезбедува финансиска поддршка за регионот и исто така ќе го финансира Економскиот инвестициски план (ЕИП) за Западен Балкан, договорен во октомври 2020 година меѓу Комисијата и земјите од регионот. Целта е долгорочно економско закрепнување на регионот, зелена и дигитална транзиција, како и изгледна регионална интеграција и конвергенција со Европската Унија.³⁰

Оттаму, може да се каже дека е постигнат договор меѓу политичките актери за важноста на е-владеењето, а тоа се гледа во бројните активности преземени во таа насока. Како дел од т.н. „Дигитална агенда за Европа“, во РСМ продолжија да се спроведуваат приоритетите поставени во „Националната широкопојасна стратегија, 2019 -2023 г.“, и во „Националната стратегија за кибербезбедност, 2018–2022 г.“.³¹ Модерна и ефикасна јавна администрација, базирана на дигитализација, која обезбедува квалитетни и брзи услуги за граѓаните и за деловните субјекти, е дел од стратешките приоритети на Владата на РСМ, и дел од Програмата на Владата за 2022 година, во чии рамки се предвидени повеќе проекти како и иницирање соодветни законски решенија. На пример: дигитализација на процесите во институциите; развој на дигитални платежни услуги; зголемен опфат на е-услуги; пристап до Интернет во руралните средини, и сл.³² Потребата за дигитализација е препознаена и во „Стратегијата за отворени податоци, 2018–2020 г.“,³³ и акцискиот план, но досега не се преземени чекори за нивно ажурирање.

Министерството за информатичко општество и администрација (МИОА) врши работи поврзани со развојот и со промоцијата на информатичкото општество, како и работи поврзани со интегрираната информатичка и комуникациска мрежа, со базите на податоци, меѓусебното поврзување и размена на информациите, со безбедносните аспекти и развојот на инфраструктурата. Од своја страна, пак, и другите министерства и државни институции, имаат свои надлежности. Владата сè уште нема гласноговорник за е-управување. Во последните три години се сменија три министри за информатичко општество и администрација што потенцијално влијае и врз процесите. Во 2020 година, назначен е вицепремиер одговорен за антикорупција, одржлив развој и човечки ресурси. Вицепремиерот има задача да ги координира антикорупциските политики и институциите вклучени во борбата против корупцијата. Во март 2021 година, Владата усвои акциски план за борба против корупцијата, насловен „Акција 21“, со приоритети и за дигитализацијата,

Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/hHdzATW>

29 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

30 Ibid.

31 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на <https://cutt.ly/tHdk6cg>

32 Програма за работа на Владата на Република Северна Македонија за 2022 година. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2022-2024/programa_na_vladata_2022-2024.pdf

22 33 Стратегијата за отворени податоци 2018 – 2020. Влада на Република Северна Македонија. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/mb8AIA2>

функционирањето на истражните центри, зголемената употреба на Националната платформа за интероперабилност и за измените на антикорупциското законодавство.³⁴

Општо земено, дефинирани се приоритетните области за е-управување, но - индиректно. Сè уште нема долгорочна национална ИКТ стратегија, односно - приоритетите се утврдени во рамките на „Стратегијата за реформа на јавната администрација, 2018 – 2022 г.“.³⁵ Долгорочната ИКТ стратегија е подготвена и нацрт е поставен на ЕНЕР,³⁶ но се одложува нејзиното формално усвојување.³⁷ Постои „Национален оперативен бродбенд план“ со кој се усогласуваат националните политики за развој на електронските комуникации со политиките на ЕУ, но Планот дополнително треба да се усогласи со стратешките цели од иницијативата на ЕУ наречена „Digital Agenda for Europe“, основната стратегија од 2010 година за развој на информатичкото општество, како и со ЕУ-стратегият „Towards a European Giga-bit Society for 2025“, постојна од 2016 година.³⁸

Хронолошки, во оваа сфера на општествен интерес, досега се усвоени и спроведени следниве документи: „Национална стратегија за развој на информатичко општество и акцискиот план“, од 2005 година;³⁹ „Национална стратегија за е-Влада“, од 2010 година, а го опфаќа периодот од 2011 до 2012 година (оттогаш сè уште не е подготвена нова стратегија;⁴⁰ „Национална стратегија за е-вклучување“, од 2011 година, а се однесува на периодот од 2011 до 2014 година;⁴¹ и „Национална краткорочна ИКТ стратегија“ за периодот од 2016 до 2017 година.⁴² Збирно земено, според содржината на документот „Основи и развој на е-Влада“,⁴³ станува очигледно дека основните насоки и стандардите во овие стратешки документи веќе се застарени и треба соодветно да се адаптираат. Без усвоени клучни документи, дигиталната трансформација и поврзувањето на реформските мерки со Дигиталната агенда на ЕУ се комплементарен дел и од „Програмата за економски реформи за периодот од 2021 – 2023 г.“⁴⁴, усвоена од Министерството за финансии, и од „Стратешкиот

34 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

35 Стратегија за реформа на јавната администрација 2018-2022. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/mB8Sxij>

36 Нацрт Национална Стратегија за ИКТ 2021-2025. Достапно на: <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=23>

37 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

38 Национален оперативен бродбенд план. Април, 2019. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/Ab8Sv7y>

39 Национална стратегија за развој на информатичко општество и акцискиот план. Април, 2005. Влада на Република Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/Qb8S1ib>

40 Национална стратегија за е-Влада 2011 - 2012. Јануари, 2010. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/gb8DcJG>

41 Национална стратегија за е-вклучување 2011-2014. Мај, 2011. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/Ab8DYPz>

42 Национална краткорочна ИКТ-стратегия 2016-2017. Август, 2015. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/lb8DJHe>

43 Основи и развој на е-Влада. Октомври, 2010. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/Ub8DNAS>

44 Програмата за економски реформи за периодот од 2021 – 2023. Јануари, 2021. Министерство за

план на МИОА за периодот од 2021 до 2023 г.⁴⁵ Дополнително, Фондот за иноваци и технолошки развој, во септември 2021 формираше работна група за подготовка на Национална стратегија за вештачка интелигенција, но од нејзиното формирање сè до заклучувањето на овој извештај не се преземени некои посериозни чекори.⁴⁶

Во речиси секоја стратегија што се однесува на развојот на информатичкото општество и на дигиталните технологии, а поврзано со реформите во јавната администрација, се планира државата да се погрижи да создаде средина што ќе ги поддржи иновациите; ќе овозможи испорака на персонализирани, лесно достапни услуги, насочени кон сите корисници и тие да придонесат да се зголеми транспарентноста и отчетноста на државните институции.⁴⁷ Затоа, иако стратешките документи се застарени, или, пак, подолго време се во фаза на изработка, сепак може да се каже дека е потврдена „политичката волја“ за дигитална трансформација на нашето општество,⁴⁸ но функционално, во практика - релативно ниско е организациското ниво на е-Владата, спроведувањето на стратешки осмислените определби. Годишниот извештај за Реформа за јавна администрација (РЈА) во периодот од 2018 до 2022 година, засега укажува на слабо спроведување поради кратки рокови и поради недостаток на национална ИКТ стратегија.⁴⁹ Годишниот извештај за работата на МИОА за 2020 и 2021 година не е објавен и не може да зборуваме за остварени проекти. Со Долгорочната ИКТ Стратегија е планирана и обука на ИТ персоналот. Засега, согласно на барањата, потребите и на можностите, секоја институција може да им обезбеди обуки на своите вработени (вклучително и на ИТ персоналот).

Што се однесува на процесите од е-управувањето, може да се рече дека постои одредено спроведување, но незначајно поместување. Стратешки, е-управувањето ги означува заложбите на Владата континуирано да работи кон создавање подобри и поефикасни институции и да ги нотира механизмите што притоа ќе ги примени. Дека постојната влада се залага за подобри и за поефикасни институции говорат и стратегиите донесени изминативе години, но нивната примена сè уште не е на посакуваното ниво, најмногу поради проблематичната интероперабилност, слабата комуникација меѓу институциите, како и поради ограничените капацитети на администрацијата и на граѓаните за примена на планираните алатки. Оттаму, не можеме да зборуваме за целосно спроведување, иако постојат многу позитивни примери. Од друга страна, пак, впечаток е дека не само Владата, туку и дека приватниот сектор не може да го поддржи сиот овој процес, посебно во однос на автентификацијата и на размената документи.

финансии. Достапно на: <https://cutt.ly/Lb8D9fc>

45 Стратешки план 2021-2023. Министерство за информатичко општество и администрација.

Достапно на: <https://cutt.ly/jb8D77J>

46 Национална AI стратегија. Фонд за иноваци и технолошки развој. Достапно на: <https://cutt.ly/SHdzVYT>

47 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

48 Шаќири: Министерството за информатичко општество и администрација е главниот субјект во креирањето на политиките за е-владеење и ги предводи напорите за дигитална трансформација на општеството, <https://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/3729>

49 Годишен извештај за спроведување на Акцискиот план на Стратегијата за реформа на јавна администрација 2018-2022. Мај, 2019. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/rb8FRng>

Во кругот законски одредби за оваа сфера најзначајни се: Законот за електронско управување и електронски услуги,⁵⁰ Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги (ЗЕДЕИДУ),⁵¹ и Законот за централен регистар на населението.⁵²

Легислативата за е-управување, освен погореспоменатите закони, покриена е и со: Законот за општа управна постапка;⁵³ Законот за административни такси;⁵⁴ Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер;⁵⁵ Законот за централен регистар на населението,⁵⁶ и одредени подзаконски акти, како на пример: „Правилник за безбедност на обработката на личните податоци“.⁵⁷ Во оваа смисла Законот за централен регистар на населението, претставува основен закон преку кој се управува со податоците на населението. За рамката на интероперабилност нема законско решение, но МИОА развива модули и проекти.⁵⁸ Таканаречениот „дигитален идентитет“ се развива преку јавно-приватно партнерство со одредени компании.⁵⁹ Од земјите во регионот Република Хрватска, Република Северна Македонија и Црна Гора издаваат потврди за дигитален идентитет и даваат можност одредени услуги на граѓаните да им бидат достапни на далечина.⁶⁰

Државните институции ја препознаваат потребата и сериозно го сфаќаат процесот на дигитализацијата, но потребни се дополнителни напори и средства за негово ефикасно спроведување. Дигитализацијата е дел и од Стратешкиот план на Министерството за култура за периодот од 2022 до 2024 година,⁶¹ како и од Стратешкиот план на Министерството за економија, за периодот од 2022 до 2024 година.⁶² Во судовите и во јавното обвинителство,⁶³ чекорите преземени за дигитализацијата покажуваат позитивно придвижен процес „помрднат од мртва точка“, видлив, на пример, во делот на реформската агенда во правосудството, но едновремено на виделина ги изложуваат и придружните предизвици – недостатоците од кадар, од ресурси и од соодветен буџет.⁶⁴ Процесот за

50 Закон за електронско управување и електронски услуги. Април, 2019. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/Mb8JnPz>

51 Закон за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги. Достапно на: <https://cutt.ly/Cb8JSD3>

52 Закон за централен регистар на населението. Достапно на: <https://cutt.ly/db8JK39>

53 Закон за општата управна постапка. Достапно на: <https://cutt.ly/lb8Kzyw>

54 Закон за административните такси. Достапно на: <https://cutt.ly/qb8KWBl>

55 Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер. Достапно на: <https://cutt.ly/Db8ZCJE>

56 Закон за централен регистар на населението. Достапно на: <https://cutt.ly/xb8KAwd>

57 Правилник за безбедност на обработката на личните податоци. Агенција за заштита на личните податоци. Достапно на: <https://cutt.ly/7b8KGyc>

58 Платформа за интероперабилност. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/Ob8K7Yd>

59 Проектот за дигитална идентификација, кон имплементација. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://mioa.gov.mk/?q=mk/node/3656>

60 Дигитален идентитет во Македонија – што е и како да креирате свој. ИТ. Достапно на: <https://cutt.ly/rHvhjijM>

61 Стратешки план 2022-2024. Министерство за култура. Достапно на: <https://cutt.ly/AHdxAOk>

62 Ibid.

63 Регионална отворена дебата: Дигитализацијата е неопходна за ефикасност во работата на Јавното обвинителство. Јавно обвинителство на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/nHdx41E>

64 Следење на процесот на евроинтеграции: Реформи во правосудство. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/pHdcfc9>

дигитализацијата на правосудството генерално се води според Стратегијата за ИКТ во правосудството 2019 – 2024 г.,⁶⁵ и иако до сега не се остварени сите зацртани цели, сепак остварен е значителен напредок со оглед на тоа што во однос на овие аспекти судството и јавното обвинителство претходно беа во исклучително лоша состојба, со парцијално или пак со целосно отуство на употреба на ИКТ во нивната работа.⁶⁶ Имплементацијата на ИТ стратегијата во судството доминантно е финансирана од донатори.⁶⁷ Воочени се обиди за дигитализација на Државниот архив каде интензивно се работи на дигитализација на приоритетните историски фондови;⁶⁸ имплементиран е новиот акцизен модул на Системот за обработка на царински декларации и акцизни документи (CDEPS) за префрлање од хартијата кон дигитални процедури, а Законот за акцизи предвидува целосен електронски мониторинг на акцизните стоки.⁶⁹

Во Стратегијата за регионален развој на РСМ од 2021 до 2031 година, дигитализацијата е препознаена како предуслов за развој на општеството.⁷⁰ Но во фокусот и на овие стратегии за дигитализација се само услугите што ги дава централната власт, а недоволно внимание ѝ се посветува на дигитализацијата на услугите што се испорачуваат од единиците за локална самоуправа. Дигиталната трансформација на општините е можна, и е дефинирана во приоритетите на Владата за дигитализација и за зголемување на транспарентноста и отчетноста. Сепак, надлежните лица (градоначалниците/локалната власт) и натаму инсистираат дека поддршка од централно ниво е неопходна, т.е. дека државата е клучен фактор за обезбедување дигитализација, за дигиталната трансформација на општините.⁷¹ Единиците на локалната самоуправа сè повеќе се освестуваат дека развојот на општините е нужно поврзан со придобивките од дигитализацијата,⁷² и врз таа основа ги зголемуваат барањата и очекувањата од централната власт.⁷³ Но и покрај тоа, сè уште не постои стратегија за дигитализација на услугите што ги нудат локалните самоуправни единици, а таа е неопходна со оглед на тоа дека живееме во време на намалени ресурси, па токму технологијата може да помогне во надминување на овие состојби.⁷⁴ Во основа, општините се заинтересирани за примена на дигитални алатки и меѓусебно ги споделуваат искуствата во врска со дигитализацијата, но

65 Стратегијата за ИКТ во правосудството 2019 – 2024. Министерство за правда. Достапно на: <https://cutt.ly/7HdcRTN>

66 Следење на процесот на евроинтеграции: Реформи во правосудство. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/pHdcfC9>

67 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

68 71 ГОДИНА ДРЖАВЕН АРХИВ. Државен Архив на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/7HdcCww>

69 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

70 Дополнет предлог на Стратегија за регионален развој на РСМ 2021-2031. Достапно на: <https://cutt.ly/HHdvaR4>

71 Дигитализацијата ќе донесе придобивки за граѓаните, но бара дополнителен напор и средства. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/PHdcSJR>

72 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

73 Дополнет предлог на Стратегија за регионален развој на РСМ 2021-2031. Достапно на: <https://cutt.ly/HHdvaR4>

74 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

процесот мора да се оптимизира, односно услугите рамномерно да се развијат во сите општини. Во спротивно - одржувањето е скапо.⁷⁵ На пример, општините се запознаени за важноста на отворените податоци, и во таа насока преземени се чекори за зголемување на транспарентноста на општините и отворањето на податоците на единиците на локална самоуправа, но ова се главно иницијативи преземени од страна на граѓанскиот сектор.⁷⁶ Одредени општини на своите веб-страници објавија сетови со отворени податоци иако има доста проблеми со имплементацијата на законот. Голем дел од податочните сетови не се објавени, и покрај преземените обврски за нивно објавување. Што се однесува на барањата за слободен пристап до информации од јавен карактер, општините најчесто не одговараат на нив.⁷⁷

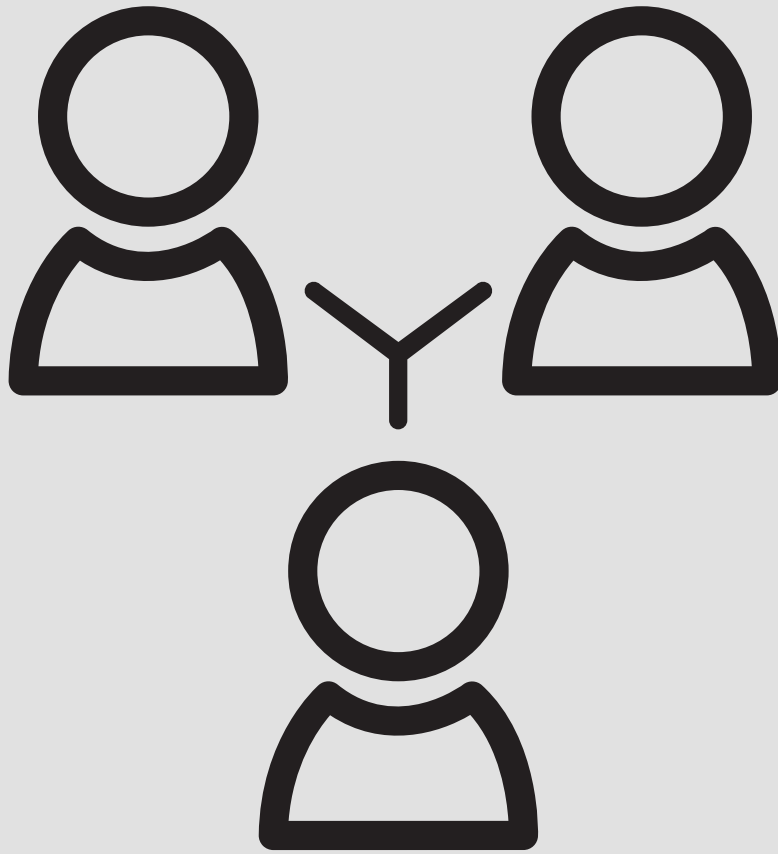
Мора да се работи кон целосно остварување на зацртаните цели и приоритети. Недвојбено е важно ентузијазмот и политичката волја во однос на дигитализацијата да се претворат во конкретни акции и проекти, а притоа да се консултираат граѓаните, деловните субјекти и засегнатите страни. РСМ има бројни документи кои се однесуваат на спроведување на ДА од страна на институциите, но останува впечатокот дека тие во голем дел се застарени и треба да се прилагодат на актуелните трендови и на потребите на граѓаните. Може да се заклучи дека политичката волја е евидентна, но во одредена мерка нејзиното конкретно спроведување останува дискутабилно.⁷⁸

75 Фокус група со претставници на НВО, одржана на 05.04.2022 г.

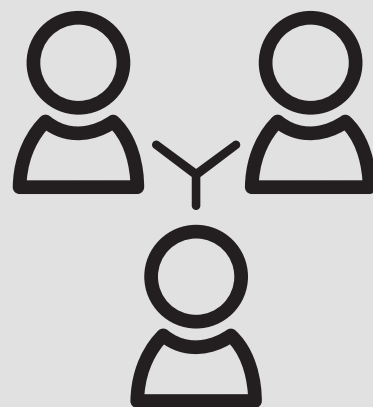
76 Одржан финален координативен состанок во рамки на првиот циклус за поддршка на општините за зголемена транспарентноста и отворање на податоците. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/5HdvRzM>

77 Фокус група со претставници на НВО, одржана на 05.04.2022 г.

78 Опсерваторија на Дигиталната агенда 2021: Кумулативен извештај за напредокот на дигиталната агенда во Албанија, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, Метаморфозис. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/fHdbjE1>

3

**КООРДИНАЦИЈА
ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ
НА Е-ВЛАДА**

3. Координација за спроведување на е-влада

Процесот за развој на е-Влада на централно и на локално ниво во РСМ започна пред околу дваесетина години, од кога датира и почетокот на изработката на Националната стратегија за развој на информатичко општество и соодветниот акциски план. Следствено беше направен и владиниот портал www.uslugi.gov.mk, кој на почетокот нудеше оскудни, несофистицирани услуги. Порталот uslugi.gov.mk згасна, но не прекина процесот што го зголемуваше обемот на дигитализација во различни општествени сфери. Во последнава деценија, евидентен е растот на индивидуалната и на колективната свесност дека дигитализацијата придонесува за зголемени транспарентност, отчетност, ефикасност и ефективност во испораката на јавните услуги за граѓаните и за бизнисите, како и за подобрување на комуникацијата помеѓу јавниот, приватниот и граѓанскиот сектор.⁷⁹ Покрај тоа, отпочнаа дебати и се согледаа придобивките од дигитализацијата за квалитетот на услугите, за достапноста и примената на концептот за е-Влада и за воведување е-услуги во функција на реформа на јавната администрација.⁸⁰ Денес, во однос на меѓуресорската координација по која се определува во која мерка се спроведени определени активности и принципи за е-Влада и за кибербезбедност, може да се каже дека постои одредено ниво на спроведеност. МИОА е централниот, координативен орган за овие процеси, со сопствени реализирани проекти, со стратешки план и со годишна програма за работа, а за нивното спроведување има назначено и одговорни лица. Активностите на МИОА се поврзани со развојот и со унапредувањето на информатичкото општество, како и со интегрираната информатичко -комуникациска мрежа, со бази на податоци, со меѓусебното поврзување и размената на информации, со безбедносни аспекти и со развој на инфраструктурата.⁸¹ Од друга страна, секое друго министерство и институција, има свои надлежности. Конкретно, МИОА ги спроведува проектите за: информатичко општество; е-инфраструктура и поддршка; е-услуги; е-искуство; едноточка за услуги; и за отворени податоци. Но, забелешките често се однесуваат на имплементацијата на плановите и програмите. Остварувањето е често фрагментирано меѓу различни засегнати страни (како на пример - Имплементацијата на националната стратегија за кибербезбедност, 2018 – 2022 г.), а овие состојби бараат дополнителни напори и залагања.⁸²

Владата и општините во РСМ мора да ги користат дигиталните технологии за да воспостават интегриран систем на јавни услуги што ќе овозможат флексибилна, одговорна и безбедна испорака на услуги за сите – без исклучок. Таквиот систем исто така мора да ги задоволи барањата на граѓаните/корисниците за следење на работата на општината, трошењето на парите и можноста точно да се лоцира одговорноста. За да биде дигитализацијата одржлива, неопходно е да се воспостави

79 Janevski Z. et al. 'Business benefits from e-government services: case of Slovenia and Macedonia', Economic Development Year 16, No. 3/2014, pp. 13-24.

80 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

81 Годишен план за работа за 2021 година. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/kHdvmxT>

82 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

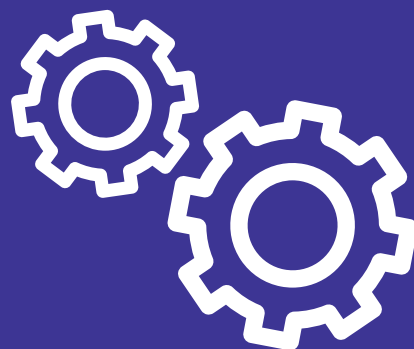
механизам за следење на квалитетот на е-услугите. Корисниците (граѓаните, бизнисите) треба на разни начини детално и постојано да бидат консултирани за да се процени дали дигитализираните услуги ги задоволуваат нивните потреби. За да се обезбеди одржливост на е-услугите, тие треба да функционираат континуирано и да се остваруваат со висок квалитет и со непроменет стандард. Ова се однесува на услугите и на централно и на локално ниво. Целосно успешна дигитализација подразбира оптимизација на процесите и поедноставување на процедурите за испорака на услугите.⁸³

Сепак, поради недостаток од точни, јавно достапни информации, не може објективно да се зборува за користењето на е-услугите во државата, ниту пак може да се направи споредба за одреден временски период. Иако ваква база на податоци за е-услугите, со ваков опфат, е од суштинско значење, оти би им помогнала на институциите да се подобрат во оваа сфера, таква база – сè уште не постои. Затоа и сè уште не се знае колку од тие услуги се користат електронски, а колку на традиционалниот начин со физичко присуство пред шалтер. Оттука, пак, не може да се зборува ни за тенденциите во воведувањето нови е-услуги ниту, пак, за унапредување на постојните е-услуги.⁸⁴

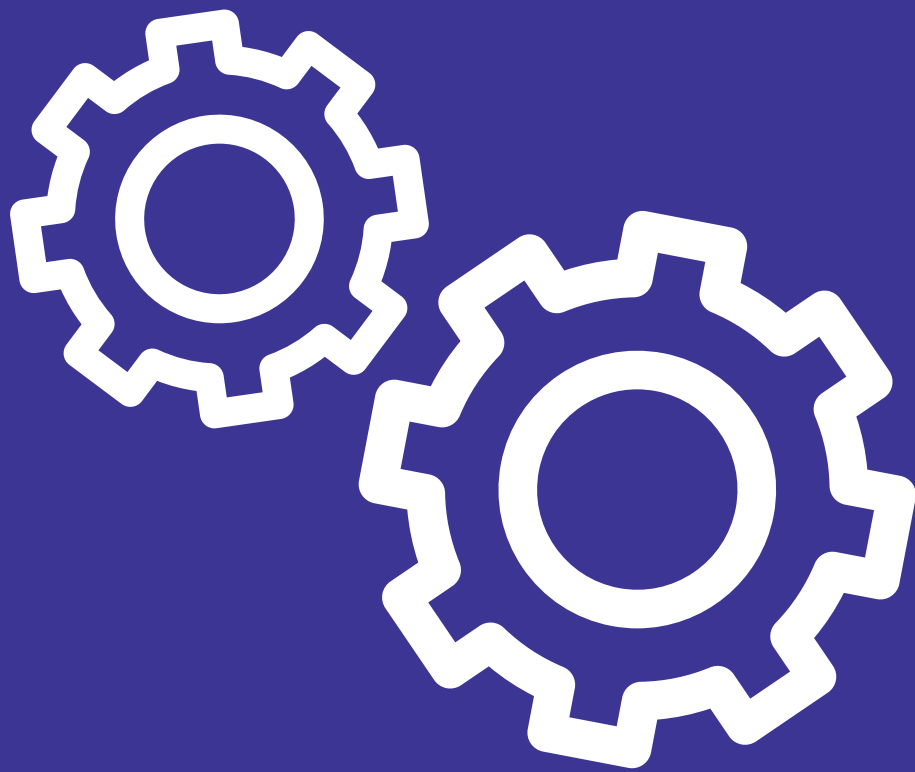
83 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

84 Користењето на некои електронски услуги е зголемено, но е далеку од посакуваното ниво. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/wHdbvXw>

4

**ЗАКОНСКА
РАМКА**

4. Законска рамка

Што се однесува на усогласувањето на националното законодавство со правото на ЕУ (*acquis communautaire*), посебно во однос на Поглавјето 10 „Информатичко општество и медиуми“, треба да се каже дека тоа е целосно или делумно усогласено со 77 мерки, односно околу 50% од целината. Постојат закони што не се усогласени со е-управувањето, како на пример Законот во нотаријатот, со одредбите за користење електронски документи со електронски печат од Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги.⁸⁵ Освен воочена термилошка неконзистентност, во некои закони условите за остварување одредено право или за исполнување одредена обврска се или премногу општи или, пак, недоречени. Иако Владата презеде одредени чекори во оваа насока (минатата година се формираше работна група за усогласување на законите), резултатите сè уште не се воочливи.

Во однос на законодавната рамка постои ниво на спроведеност, но сепак треба да се земе предвид дека ова е сфера што брзо се развива. Законодавството треба постојано да биде ажурирано, како и да се повиши свеста за потребата да се биде во чекор со времето.⁸⁶

Во областа на е-управувањето, релевантна е следнава законска рамка:

- Законот за електронско управување и електронски услуги;⁸⁷
- Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги (ЗЕДЕИДУ);⁸⁸
- Законот за централен регистар на населението;⁸⁹
- Законот за заштита на личните податоци⁹⁰ (и Агенцијата за заштита на личните податоци, како одговорно тело);
- Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер.⁹¹

Тоа се општите закони според кои треба да се прилагодат сите актуелни закони, а поврзани се со дигитализирање на процесите и на процедурите во органите, и со дигитализацијата односно пружањето услуги на граѓаните. Станува збор за над 100 закона што треба да изменат и дополнат.⁹² Преку Законот за централен регистар на населението се обединуваат податоците за населението со кои располагаат Министерството за внатрешни работи (податоци од личните документи на граѓаните) и Министерството за правда, односно Управата за водење на матичните книги (податоците за граѓаните од матичните книги на родените,

85 За факултетите, банките и дел од нотарите електронскиот извод претставува нерешлива енигма. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdbTI3>

86 алГОВритми 2.0 – документ за јавни политики. 2. Март, 2021. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/ib8LMIY>

87 Закон за електронско управување и електронски услуги. Достапно на: <https://cutt.ly/2b8ZIN6>

88 Закон за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги. Достапно на: <https://cutt.ly/3b8ZSA5>

89 Закон за централен регистар на население. Достапно на: <https://cutt.ly/Gb8ZFHI>

90 Закон за заштита на личните податоци. Достапно на: <https://cutt.ly/lb8ZLGj>

91 Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер. Достапно на: <https://cutt.ly/Db8ZCJE>

92 Дигитализацијата како пат на вистинска администрација ориентирана кон граѓаните: Децентрализација на процесите како средства за забрзана и ефективна реформа, Институт за општествени и хуманистички науки. Достапно на: <https://www.isshs.edu.mk/digitalizacija/?lang=mk>

венчаните и умрените). Двете министерства имаат обврска да ги интегрираат тие податоци во Централниот регистар на населението. Базите со податоци се веќе интегрирани и Регистарот е воспоставен. Но, сепак, бројните недостатоци во врска со дигитализацијата, се должат, меѓу другото, и на тоа што одредени закони од поново време сè уште не се прилагодени кон тој процес. На пример, Законот за лична карта, Законот за матична евиденција, и слично, иако нивната адаптација е дел од стратешките приоритети на институциите. Секако, ова го прави комплициран и неизвесен пристапот на граѓаните кон остварување на правата и на услугите. Споменатите недостатоци се однесуваат и на законодавството од други сфери на општественото живеење. На пример новите измени на Законот за трговските друштва се хармонизираат со Директивата на ЕУ за прекугранични спојувања, но не се усогласени со *Acquis* на ЕУ од 2019 година за користење дигитални алатки и прекугранични операции, па оттаму потребно е да се направи дополнително усогласување. Јасно е дека за модернизацијата и за дигитализацијата на јавната администрација се потребни поголеми напори и подобрена координација меѓу институциите, а тие заложби го подразбираат и планот за формирање Агенција за дигитализација и за регистри. Податоците во регистарот на населението треба да бидат целосно проверени, а треба да се користат и за вкрстена проверка на податоците од пописот.⁹³

Иако повеќето од областите се законски регулирани, сепак примената на законите останува слаба, често поради објективни причини. Илустративен пример за тоа е неможноста граѓаните да ги користат електронски генерираните документи при остварување на своите права, односно, документите добиени по електронски пат, кога ќе се испечатат како исправа, не се прифаќаат во правниот промет. Неприфаќањето го бележиме кај одредени банки, нотари и универзитети. Примената на електронските документи, пак, е уредена со Закон за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги, и согласно со него тие имаат иста правна важност како и хартиените, односно треба да бидат применети и прифатени во правен промет од сите правни субјекти. Но правилата во оваа област не се унифицирани и нема ни конкретни насоки кон што таа квалитативно треба да се придвижи. Во практиката, сè се сведува на индивидуална одлука дали банката или нотарот или администрацијата на одредена образовна институција ќе го прифатат електронскиот документ за валиден.⁹⁴ Неретко одбивањето електронски документ се случува и за основни документи, како на пример – извод од матичната книга, извод од Катастарот и слично, а за валидација, пак, се разбира дури откако ќе се испечатат, граѓаните мораат дополнително да ги заверат на нотар. Ситуацијата е противречна, од една страна, државните институции го убедуваат граѓанинот (недоволно дигитално вешт и писмен) да ги користи е-услугите, а од друга страна не му овозможуваат тоа да практично да го направи,⁹⁵ а сето тоа создава чувство на индивидуална немоќ.⁹⁶

Што се однесува на усогласеноста на правното опкружување и на координацијата со соседните држави, може да се каже дека ЗЕДЕИДУ е усогласен со регулативата на ЕУ бр. 910/2014. Постои договор со Србија и со Црна Гора за взаемно

93 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

94 „За факултетите, банките и дел од нотарите електронскиот извод претставува нерешлива енигма“. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdbTI3>

36 95 Фокус група со преставници на НВО, одржана на 05.04.2022 г.

96 Дигитализацијата како пат на вистинска администрација ориентирана кон граѓаните: Децентрализација на процесите како средства за забрзана и ефективна реформа, Институт за општествени и хуманистички науки. Достапно на: <https://cutt.ly/YHvjW2a>

признавање квалификувани услуги. Нацрт-законот за безбедност на мрежи и на информациски системи е усогласен со Директивата 2016/ 1148, но тој закон сè уште не е донесен, односно на ЕНЕР сè уште стои како отворен.⁹⁷ Македонската рамка за интероперабилност е усогласена со Европската рамка за интероперабилност, но и за оваа сфера не постои законско решение. Постојат насоки, упатства, модули, технички стандарди за интероперабилност, итн., како и иницијатива да се донесе закон за размена на податоци и интероперабилност, но и тоа сè уште не е реализирано како законско решение.

Започнат е процес за подготовка на закон за изменување и дополнување на Законот за користење на податоците од јавниот сектор.⁹⁸ Досегашното искуство од: спроведувањето на Законот; Стратегијата за отворени податоци 2018 –2020 г.; управувањето со Порталот за отворени податоци; и новините воведени со ЕУ; Директивата за отворени податоци и ре-употреба на информации од јавниот сектор, 20 јуни 2019 (2019 г. – 2024 г.), покажува дека е потребно да се изврши доуредување и на оваа материја.⁹⁹

4.1. Опис на политика

За ова истражување беше избрана политиката за вработување и врз основа на неа беа тестираны три релевантни и поврзани е-услуги.

Во септември 2021 година, Министерството за труд и социјална политика донесе нова Национална стратегија за вработување (2021 – 2027 г.) и Акциски план за вработување (2021 – 2023 г.).¹⁰⁰ Во Стратегијата е препознаено дека нивото на дигиталните вештини на населението е ниско, односно дека во 2019 година, уделот на населението од 16 до 74 годишна возраст во користењето на дигиталните технологии (една од целите утврдени во Европскиот столб за социјални права) бил 32%, споредено со просечните 56% во државите членки на ЕУ. Оттаму, политиките за образование и за обука се насочени кон проширување на образованието за возрасни, како и кон учење дигитални вештини.

Се очекува дека планираните реформи на системот за основно и за средно образование вклучувајќи го воведувањето на системот за практиканство што започнува од 2021 година, како и проширувањето на услугите за кариерно насочување и воведувањето на учењето дигитални вештини ќе имаат мерлив ефект врз усогласувањето на компетенциите со барањата на пазарот на трудот и, соодветно на тоа, ќе придонесат кон прогресивно намалување на вертикалната неусогласеност на вештините со потребите на пазарот на трудот на работоспособното население. Се очекува дека до 2027 година ќе се зголеми процентот научени дигитални вештини, а една од целите на Стратегијатата е и зголемување на дигиталната писменост до 45% за лицата од 16 до 74 години. Сепак, овие проценти се под тековниот европски просек, така што институцијата што би имала најголема улога во овој процес е Центарот за образование на возрасните.

97 Нацрт-закон за безбедност на мрежи и информациски системи. Достапно на: <https://cutt.ly/sHdno9q>

98 Трета средба на Работната група за подготовка на предлог-Закон за користење на податоците од јавниот сектор. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/KHdnfBg>

99 Предлог на Закон за изменување и дополнување на Закон за користење на податоците од јавниот сектор. Достапно на: <https://cutt.ly/HHdnhP8>

100 Национална стратегија за вработување 2021-2027 година со Акциски план за вработување 2021-2023 година. Достапно на: <https://cutt.ly/vHdnI9e>

До 2027 година се очекува дека системот за управување со информации од областа на образованието (ЕМИС) ќе се зајакне и ќе обезбедува веродостојни информации за следење и за оценување на образовните исходи на сите нивоа. Цел е ЕМИС да собира и да управува со податоците за образовните насоки на поединците, а генерираните информации поврзани со други извори на информации, да обезбедат веродостојни податоци за дизајнирањето, следењето и за оценувањето на политиките и на програмите. Во тековната состојба, најновите документи за политики за образованието и за обуката не нудат квантитативни и квалитативни показатели за мерење на напредокот на планираните иницијативи на политиките. Информациите собрани од ЕМИС не се користат за дизајнирање, следење и за оценување на политиките, ниту, пак, се поврзуваат со други административни податоци. Потребно е ЕМИС да биде зајакнат и да се поврзе со достапните алатки за собирање податоци, како и со други административни бази на податоци. На пример, со Регистарот на невработени лица што го води Агенцијата за вработување, со евиденцијата за вработеноста, со базата податоци за корисниците на гарантираната минимална помош. На тој начин би се добиле функционални податоци за резултатите од учењето, за следење на преминот од образование кон работа, и за обезбедување повратни информации за (пре)формулирање и за приспособување на политиките.

Иако повеќегодишните реформи значително го подобриле деловното окружување и поддржале секторско поместување од земјоделство кон индустрија и кон услуги, сепак постојат повеќе фактори што го забавуваат развојот на претпријатијата. Најзабележливи се нерамномерното спроведување на регулативата поврзана со деловното работење на различни владини нивоа и бавниот напредок на дигиталната трансформација.

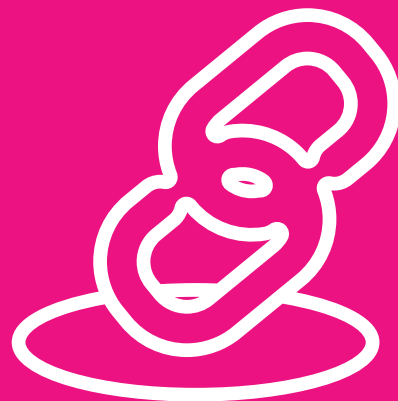
Што се однесува на промоција и заштита на работничките права, трипартитниот социјален дијалог во РСМ се заснова врз Договорот од 2010 година, склучен меѓу Владата и социјалните партнери, за воспоставување на Економско-социјалниот совет (ЕСС) на национално ниво, како и Економско-социјалните совети на локално ниво. ЕСС има широка надлежност, а опфаќа економски и социјални политики. Мислењето на ЕСС е задолжително само за политиките што се однесуваат на работните односи, вработувањето, пензиското и инвалидското осигурување и на безбедноста и здравјето при работа. Во практиката, опсегот на интервенциите на ЕСС е ограничен на областа на трудови и на социјални прашања, поврзани со надлежностите на Министерството за труд и социјална политика.¹⁰¹

Законот за работни односи ги дава основите на заштита на правата што произлегуваат од работниот однос, но неговото спроведување останува да биде предизвик по многу основи. Но, во оваа насока, документите што можат да послужат како доказ во постапките за заштита или за остварување на работничките права не се добиваат лесно. Односно, оваа услуга државните институции ја даваат на шалтер, или, пак, за неа се чека предолго дури и ако се побара по електронски пат и покрај тоа што институциите ги поседуваат релевантните податоци. Тоа им штети на правната сигурност и на заштитата на работничките права, а спротивно е и со стратешките приоритети на Владата, затоа што во рамките на програмата на Владата за 2022 – 2024 г., утврден приоритет претставува и „Модерна и ефикасна јавна администрација, базирана на дигитализација која обезбедува квалитетни и брзи услуги за граѓаните и деловните субјекти“.¹⁰²

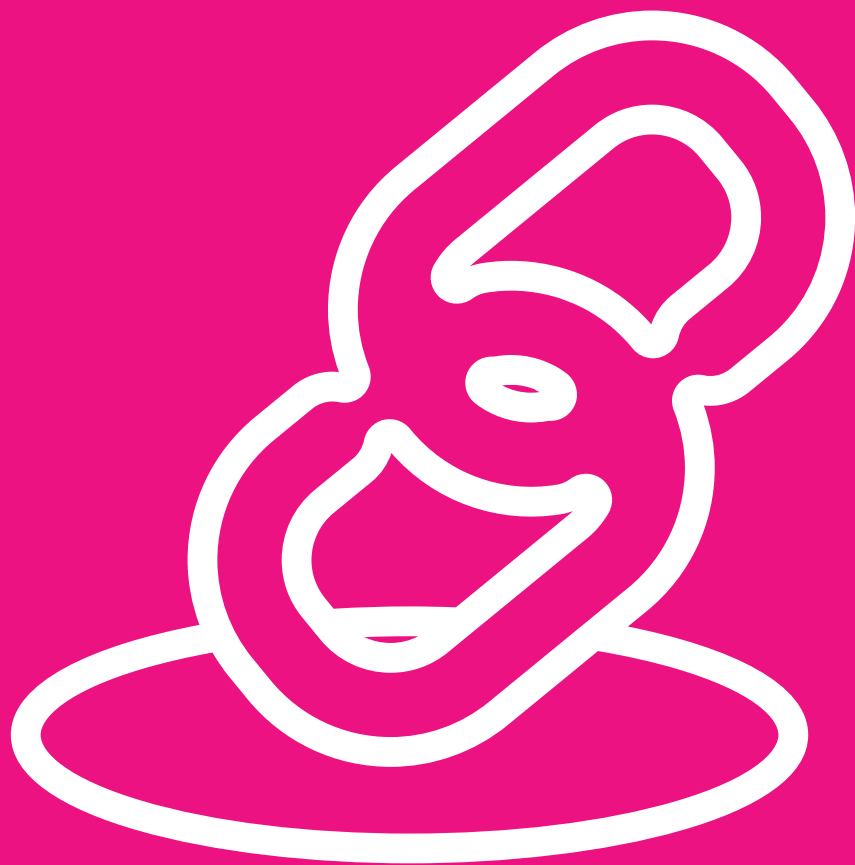
101 Ibid.

102 Стратешки приоритети. Влада на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/PHdnLYL>

5

**СОСТОЈБА
СО Е-УСЛУГИ**

5. Состојба со е-услуги

5.1. Дигитални бази на податоци, интероперабилност, безбедна размена на податоци

Воспоставување на систем за управување со документи (Документ менаџмент систем) беше утврден како приоритет со Ревидиран Акциски план на Стратегијата за реформа на јавната администрација 2010 – 2015.¹⁰³ Подоцна, МИОА изработи нов Документ Менаџмент Систем -ДМС систем за непречена размена на документи по електронски пат кој на јавноста ѝ беше презентираан во август 2020 како систем кој треба да овозможи заедничко работење на административните службеници, од различни сектори и одделенија. Новиот ДМС систем е SMART систем кој го олеснува работењето. За секој предмет кој ќе биде заверен во архива и електронски разменет со некоја институција, тоа ќе значи дека одговорот за тој предмет ќе биде автоматски заверен и распределен до лицата кои учествувале во неговата подготовка, независно од местото од каде што работат. Со националниот ДМС се прави унифицирање на архивското и деловодно работење на институциите во соработка со Државниот архив и Државниот управен инспекторат.¹⁰⁴

Според податоците на истражувањето на Центар за управување со промени (ЦУП) „Градење на јавен сектор базиран на знаење“¹⁰⁵, од 101 институции кои одговориле на истражувањето, само 9 од нив нотирале дека имаат ДМС. Во однос на тоа каде ги зачувуваат електронски документите на кои работат секојдневно, според одговорите 74,16% од институциите, документите ги чуваат само локално, односно на својот компјутер.

Ова се потврди и во време на пандемијата кога голем број институции истакнаа дека не се подготвени за работа на далечина поради неможноста да пристапат до документите.

Како последна официјална информација по однос на ДМС беше преставувањето на буџетот на МИОА за 2021 при што беше најавено дека се вложуваат средства за Националниот систем за управување со документи. ДМС системот институциите ќе може да разменат документи во електронска форма и дека размената на документите ќе биде во реално време.

Принципот „само еднаш“ т.е. јавните администрации да собираат информации од граѓани и бизниси само еднаш, а потоа да ги споделуваат и повторно да ги користат овие информации) е политички приоритет. Се прават напори на сите граѓани да биде олеснет пристапот до услуги, како и целокупниот процес низ кој минуваат за да ги добијат тие услуги. Тоа значи висококвалитетни услуги без оглед

103 Ревидиран Акциски план на Стратегијата за реформа на јавната администрација 2010 – 2015. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/3Hdn5Ki>

104 МИОА изработи нов ДМС систем за непречена размена на документи по електронски пат. Влада на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://vlada.mk/node/22317>

105 Градење на јавен сектор базиран на знаење. Центар за управување со промени. Достапно на: <https://cup.org.mk/publication/developing-knowledge-based-public-sector>

на каналот што го користат граѓаните и решавање на проблеми при првата точка на контакт, а тука спаѓа и принципот „податок само еднаш“ (data once principle), како и современите практики како што се „security by design“ или „zero trust“. МИОА ги насочува активностите со цел „уривање на бариерите меѓу институциите“ во интерес на граѓаните и перцепција дека Владата (една институција) е единствен давател на сите услуги. Законот за општа управна постапка и Законот за прибавување и размена на докази и податоци по службена должност¹⁰⁶ даваат основа за остварување на овие заложби.

Меѓусебното поврзување и размена на податоци помеѓу државните органи, институциите и бизнис компаниите во РСМ е овозможено преку Платформа за интероперабилност. Платформата за интероперабилност е базирана на Националната рамка за интероперабилност која ги следи европските начела за интероперабилност (EIF 2.0). Националната рамка за интероперабилност ги покрива сите аспекти на интероперабилноста и тоа правна, организациска, семантичка и техничка:¹⁰⁷

- Македонска национална рамка за интероперабилност;
- Модул за македонска интероперабилност ИОП-Л (Правна интероперабилност);
- Модул за македонска интероперабилност ИОП-О (Организациска интероперабилност);
- Модул за македонска интероперабилност ИОП-С (Семантичка интероперабилност);
- Модул за македонска интероперабилност ИОП-Т (Техничка интероперабилност);
- Анекс: МИМ протокол.

Заклучно со 29.11.2021 година, на платформата за интероперабилност се приклучени 39 субјекти меѓу кои чинители од судската власт, неколку министерства од извршната власт, органи во состав и фондови, а воедно регистрирани се и 4 субјекти од приватен сектор. Како активни чинители на платформата за интероперабилност, кои од аспект на интероперабилноста претставуваат „институции“ бидејќи имаат свој посебен комуникациски клиент се и Национален портал за е-услуги (uslugi.gov.mk), Национален регистар на население и Електронски систем за автоматизација на административни постапки (eСДП). За институциите/компаниите кои сакаат да се приклучат на платформата за интероперабилност и да разменуваат податоци преку оваа платформа, предвидена е обврска да обезбедат сопствен комуникациски клиент (кој претставува медијатор помеѓу нивните позадински системи и централните сервери на платформата за интероперабилност). За условите кои комуникацискиот клиент треба да ги исполнува МИОА има усвоено/донесено:

- Минимални технички предуслови за комуникациски клиент¹⁰⁸ и
- Насоки за поврзување на платформата за интероперабилност.¹⁰⁹

106 Закон за прибавување и размена на докази и податоци по службена должност. Достапно на: <https://cutt.ly/ontf85K>

107 Платформа за интероперабилност. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/sntgVcm>

108 Минимални технички предуслови за комуникациски клиент. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/XntgMJF>

109 Насоки за поврзување на платформата за интероперабилност. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/QnthrnF>

МИОА има објавено Листа на веб сервиси, а согласно која, заклучно со мај 2022, институциите имаат на располагање 567 веб сервиси/методи за размена на податоци во споредба со минатата година кога беа достапни 438. Листата ги содржи сите веб сервиси/методи за размена на податоци кои институциите/компаниите можат да ги реискористат за своите потреби.¹¹⁰ Платформата за интероперабилност е соодветно техничко решение кое на институциите им овозможува безбедна размена на податоците. По ЗЕУЕУ има минимални критериуми за информациска безбедност коишто институциите треба да ги исполнат за да се приклучат на Интероп (за сертификација). Во подзаконски акт се пропишани две нивоа на информациска безбедност: НИВО1 и НИВО2.

Во однос на тоа како стојат работите во пракса како најблиску релевантен попис на техничките капацитети на институциите може да се издвои анализа на состојбите идентификувани за целите на воспоставување на платформата на интероперабилност. Овој преглед беше направен со цел да се анализира подготвеноста на институциите да ги објават своите податоци како отворени податоци на data.gov.mk па последната колона докажува дека токму техничките можности кореспондираат со тоа дека одредени институции сè уште не можат да имплементираат вакви решенија поради својата техничка ограниченост. Ваквите показатели се уште повеќе релевантни за очекувањата од интероперабилноста.

Табела бр. 1 Техничка подготвеност на институциите

ЗАКЛУЧНО СО 29.11.2021 ГОДИНА, НА ПЛАТФОРМАТА ЗА ИНТЕРОПЕРАБИЛНОСТ СЕ ПРИКЛУЧЕНИ:	СТЕПЕН НА ТЕХНИЧКА ПОДГОТВЕНОСТ	ДАЛИ СЕ НА DATA.GOV.MK
1. Агенција за вработување на Република Северна Македонија	зелено	не
2. Агенција за катастар на недвижности	зелено	да
3. Државен завод за статистика	жолто	да
4. Државна изборна комисија	жолто	не
5. Државна комисија за спречување на корупцијата	жолто	да
6. Генерален секретаријат	жолто	не
7. Инспекциски совет – Државен инспекторат за труд	жолто	не
8. Инспекциски совет – Државен пазарен инспекторат	жолто	да
9. Инспекциски совет – Државен управен инспекторат	жолто	не

110 Листа на активни продукциски сервиси. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/Znthusr>

10. Јавно обвинителство на Република Северна Македонија	црвено	не
11. Македонска Академска Истражувачка Мрежа	црвено	не
12. Македонски Телеком АД – Скопје	нема податок	нема податок
13. Мастеркард – Евротраст (Mastercard – Eurotrast)	нема податок	нема податок
14. Министерство за внатрешни работи	зелено	да
15. Министерство за информатичко општество и администрација	зелено	да
16. Министерство за надворешни работи	жолто	не
17. Министерство за образование и наука	црвено	да
18. Министерство за правда	зелено	да
19. Министерство за правда – Управа за водење матични книги	црвено	не
20. Министерство за правда – Агенција за управување со одземен имот	црвено	не
21. Министерство за правда – Биро за метрологија	нема податок	не
22. Министерство за труд и социјална политика	жолто	да
23. Министерство за финансии	зелено	да
24. Министерство за финансии – Управа за јавни приходи	жолто	да
25. Министерство за финансии – Царинска управа	зелено	да
26. Министерство за култура	црвено	не
27. Народна банка на Република Северна Македонија	зелено	не
28. Некстсенс ДОО Скопје	нема податок	нема податок
29. Основен суд Скопје 1	црвено	не
30. Основен суд Скопје 2	црвено	не
31. Службен весник на Република Северна Македонија	зелено	нема податок
32. Управа за финансиска полиција	црвено	не
33. Управа за финансиско разузнавање	црвено	не
34. Фонд за здравствено осигурување на РСМ	зелено	не
35. Фонд за пензиското и инвалидското осигурување на РСМ	зелено	не
36. Централен регистар на Република Македонија	зелено	не
37. Клириншка куќа КИБС АД Скопје	нема податок	нема податок
38. Град Скопје	зелено	да
39. ИПАРД	зелено	да

Што означува бојата¹¹¹ во колоната за степенот на техничка подготвеност: со зелено се означени институциите кои имаат техничка подготвеност од аспект на степен на дигитализација и соодветен ИТ кадар; со жолто се означени институциите во неколку случаи како што е 1. недостаток на ИТ кадар, а постојат технички можности обезбедени преку некој проект, или 2. има систем но е застарен, или 3. има делумно и кадар и делумно добар систем; со црвено се означени институциите каде нема технички можности и нема соодветен ИТ кадар.

Европската комисија за овој дел во Извештајот 2021 има констатирано дека сè уште е отежната употребата на системот за интероперабилност поради недостиг на комуникациски софтвер во многу институции и недостиг на волја за целосно искористување на неговите потенцијали.

Во делот за заеднички стандарди за податоци (на пример, стандардите во владината рамка за интероперабилност) за владата како целина од клучно значење беше донесувањето на подзаконските акти од Законот за електронско управување и електронски услуги¹¹².

5.2. Безбеден дигитален идентитет и дигитален потпис

Спроведувањето на Законот за електронско управување и електронски услуги (ЗЕУЕУ) и Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги (ЗЕДЕИДУ) од страна на надлежниот орган (МИОА), се оценува дека е во напредна фаза.

ЗЕДЕИДУ и е целосно усогласен со регулативата (ЕУ) бр. 910/2014 на Европскиот парламент и на Советот од 23 јули 2014 година за електронска идентификација и доверливи услуги за електронски трансакции во внатрешниот пазар.

За ЗЕДЕИДУ воспоставен е Регистар на даватели на доверливи услуги и на шеми за електронска идентификација кој го води МИОА.

111 Описно се пишани боите во колоните доколку при принтање документот не е во боја.

112 Правилникот за начинот на сертифицирање на информациските системи кои ги користат органите за комуникација по електронски пат, и Насоките за сертифицирање на информациските системи;

Правилник за начинот и процедурата за упис во листата на правни лица кои вршат проверка за интероперабилност на информациските системи, формата и содржината на сертификатите за интероперабилност, процедурата за издавање сертификат за интероперабилност и процедурите за проверка на безбедноста и интероперабилноста на информациските системи Службен весник на РСМ, бр. 263 од 20.12.2019 година;

Правилник за стандардите за интероперабилност на македонската информациска магистрала и стандардите и правилата за безбедност на информациските системи за обработка на податоци во електронска форма и стандардите и правилата за безбедност на информациските системи кои што се користат од органите за комуникација по електронски пат;

Правилник за стандардите и правилата за унифицирани номенклатури во меѓусебната комуникација по електронски пат помеѓу органите службен весник на РСМ, бр. 53 од 28.2.2020 година;

Правилник за минималните технички барања и стандарди за обезбедување на електронски услуги службен весник на РСМ, бр. 263 од 20.12.2019 година

Согласно моменталната состојба (заклучно со мај 2022 година) може да се евидентира следната состојба:

- Во регистарот има вкупно 19 записи;
- Како даватели на квалификувана доверлива услуга регистрирани се 4 субјекти и вкупно 12 квалификувани доверливи услуги;
- Како даватели на доверлива услуга регистрирани се 3 субјекти, 3 услуги од кои 2 неквалификувани доверливи услуги и доверлива услуга за електронски потписи; и
- Како издавач на шема за електронска идентификација регистрирани се 3 субјекти, од кои сите три обезбедуваат високо ниво на сигурност на шемата за електронска идентификација, а еден од субјектите нуди и ниско ниво на сигурност на шемата за електронска идентификација.

Според податоците во Регистарот како давател на услугата конкретно за издавање квалификувани сертификати за квалификувани електронски потписи регистрирани се два субјекти: Клириншка куќа – Клириншки интербанкарски системи АД Скопје (КИБС АД Скопје) и Македонски Телеком АД – Скопје. За потребите на ова истражување се обртивме и до двата субјекти со цел да добиеме статистички податок колку електронски потписи се издадени на првни и колку на физички лица, но за жал не добивме одговор. Инаку, статистиката околу тоа колку потписи се издадени е поставен и како индикатор во Акцискиот план за Изработка на долгорочна Национална стратегија за ИКТ Северна Македонија 2020–2025, па се очекува дека овие податоци ќе бидат достапни со спроведување на истата.

Во делот на доверливите услуги МИОА остварува активности за меѓусебно признавање на ваквите услуги со земјите во регионот.

Со ЗЕДЕИДУ, засега не е спроведен (во контекст на Закон за електронски потпис) единствен постојан идентификатор на лица. Постои ЕЕБГ (единствен електронски број на граѓанинот) кој е воспоставен преку Централен регистар на население, но за сега не е поврзан и не се користи како дел од електронски потпис. Сите технички решенија за електронски потпис се преземени и во согласност со eIDAS, при што истите се технолошки неутрални. За сега најчесто користен метод за дигитална идентификација е корисничко име и лозинка, а се користи и електронски потписи за високо ниво на идентификација.

Согласно Законот за централен регистар на население и Законот за заштита на личните податоци, секој граѓанин може да ги види податоците запишани за него, како и извештај за тоа која институција, согласно кој закон и кога ги пристапила личните податоци содржани во системот Централен регистар на население. Еден од наједноставните начини е да се пристапи и преку порталот uslugi.gov.mk каде корисникот има свој електронски идентитет (eID) односно може да се најави наједноставно и со својот кориснички профил на УЈП и да ги види точно податоците кои се поседуваат за него/неа. Во горецитираната Листа на веб сервиси (интероперабилни), доколку се листа Законот за централен регистар на население, видливо е дека станува збор за веб сервис со чија помош се превземаат податоци од страна на МВР за делта измена на податоци. Регистрацијата и најавата на порталот uslugi.gov.mk се одвива преку Систем за единствена најава (СЕН), достапен на <https://eid.mk>.

46 Во моментот, преку СЕН можат да се регистрираат само физички лица. За најава на uslugi.gov.mk, корисникот автоматски се препраќа на СЕН каде што се идентификува со своето корисничко име и лозинка или дигитален сертификат за електронски

потпис. По успешната автентикација се овозможува пристап до приватниот дел на порталот uslugi.gov.mk. СЕН во иднина ќе се интегрира со системите од други институции и ќе служи за најава на истите.

Нивоата на eID се однесуваат на нивоата на веродостојност на потврдата на електронската идентификација во процесот на регистрација и најава. СЕН ги поддржува следните нивоа на eID:

- Основен кориснички профил: корисничко име и лозинка;
- Ниско ниво на eID – корисничко име и лозинка;
- Високо ниво на eID- корисничко име, лозинка и сертификат за дигитално потпишување.

За да може да добиете една е-услуга, потребно е да имате eID најмалку на нивото со кое што таа услуга е означена на јавниот дел на uslugi.gov.mk.

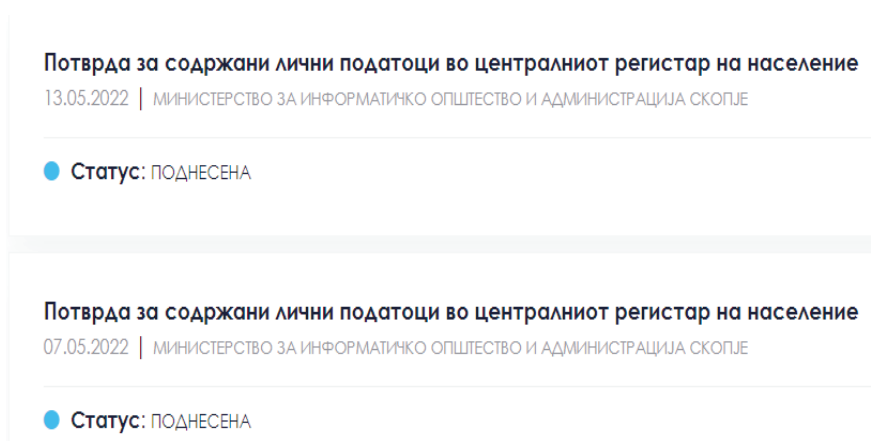
По однос на тоа дека секој граѓанин може да ги види податоците запишани за него, како и извештај за тоа која институција, согласно кој закон и кога ги пристапила личните податоци содржани во системот Централен регистар на население ја тестираме оваа опција како е-услуга. Со кликање на <https://eid.mk> ве пренавигира на uslugi.gov.mk ако веќе сте корисник (во случајов основно ниво со кориснички профил на УЈП).

Услугата за увид во податоците се наоѓа во категоријата Правосудство и човекови права, поткатегорија Заштита на лични податоци. Таму се обезбедени две услуги.

Првата е Потврда за содржани лични податоци во централниот регистар на население, согласно која граѓанинот може да добие потврда за тоа дали неговите/нејзините лични податоци се содржани во Централниот Регистар на население. Потребно ниво на eID:НИСКО.

Истата услуга е овозможена и преку посредник со лично присуство во административна канцеларија Една точка за услуги, доколку ги исполните наведените услови.

Втората услуга е Увид во листа на логови за спроведен пристап до личните податоци на корисникот, согласно која граѓанинот може да направите увид на листа на логови за спроведен пристап до неговите/нејзините лични податоци. При тестирање на оваа услуга дојдовме само до статусот поднесена на 07.05.2022. Повторно поднесовме барање на 13.05.2022, но не беше испорачана.

Слика 1 - Потврда за содржани лични податоци во централниот регистар на население. Извор: uslugi.gov.mk

Продолжуваат активностите и напорите на МИОА поради поголем број барања од други институции за интеграција и користење на податоците Националниот регистар на население.

Во извештајот на ЕК за 2021 година стои препораката Податоците во регистарот на населението треба да бидат целосно префрлени и проверени, а истиот треба да се користи и за вкрстена проверка на податоците од пописот.

Граѓаните несомнено сакаат да знаат кои податоци за нив се достапни и за каква намена се користат. Се повеќе истражувачки стории се развиваат на оваа тема. Еден од поновите примери креирањето на нова дигитална алатка, т.н. „Ковид калкулаторот“ во февруари 2021 година од страна на Македонското здружение за заштита при работа во соработка со Институтот за јавно здравје, што ја пресметува таканаречената возраст за ковид или процент на ризик од заразување на луѓето. Метаморфозис ја препозна несомнената голема придобивка од калкулаторот, но посочи неколку грижи за приватноста кои беа објавени како јавна реакција во медиумите, а тоа се несигурната врска и поврзувањето на доменот, непознатата сопственост на алатката, а со тоа и одговорниот собирач и обработувач на податоци, имајќи предвид дека алатката собира високоризични лични податоци, меѓу кои здравствени и биометриски податоци, непотребно собирање одредени делови на податоци кои не даваат никаква релевантност за анализата, недостаток на Политика за приватност, итн.

Законот за безбедност на мрежни и информациски системи со кој се врши транспонирање на Директивата за НИС (Директивата (ЕУ) 2016/1148 на Европскиот парламент и на Советот од 6 јули 2016 година во однос на мерки за висок општ степен на безбедност на мрежа и информациски системи низ Унијата) сè уште е во нацрт верзија. Во текот на 2021 година на ЕНЕР беше поставена нова верзија на законот¹¹³.

5.1. Резултати од тестирањето на е-услуги, опис на случаите од аспект на корисник

Како дел од овогодинашното истражување, тестиравме три е-услуги кои ги нудат институциите, за да ја испитаме нивната функционалност од аспект на корисник. Избраните услуги сметаме дека треба да се поврзани со животен настан вработување. Избравме услуги за кои не се плаќа надомест. Тестираните е-услуги, поточно, потврда за статус на осигурано лице која ја нуди Фонд за здравствено осигурување; издавање на уверение за регистрираните податоци во матична евиденција за стажот на осигурување, остварените плати и надоместоци – Фонд за пензиско осигурување; и издавање на извод од компјутерски запис – образец м1/м2 од пријава/одјава во задолжително социјално осигурување – Агенција за вработување, се опишани во продолжение и поткрепени со табели. Тестираните услуги се дел порталот <https://uslugi.gov.mk/>. Пристапот до нив може да се направи на два начина, едноставно – со линк за верификација, преку е-маил и преку профил на УЈП. Втората опција е значително подобра, бидејќи преку првиот начин може да се погледнат услугите, но не и да се аплицира за нив.

Издавање на извод од компјутерски запис – образец м1/м2 од пријава/одјава во задолжително социјално осигурување

Секое лице кое е вработено (или било вработено) може да добие извод од компјутерскиот запис на пријавата/одјавата во/од социјално осигурување која е регистрирана во евиденцијата на АВРСМ. Овој документ е познат под името М1/М2. Истиот документ (М1/М2) може да го добие и секој работодавач, само за лице кое е вработено (или било вработено) кај него. На веб страницата има опис на услугата но таа не одговара на вистинската услуга, односно опишува пријава / одјава во вработување и кои се чекори треба да ги направи работодавачот за да пријави лице или да одјави лице, но не и за Издавање на извод од компјутерски запис – образец м1/м2 за секое лице. Сепак, пристапот до услугата е едноставен. Се креира барање, податоците се поврзуваат меѓусебно преку ЕМБГ, се поднесува барањето. Барањето е поднесено на 21.04.2022. Добивме известување за поднесено барање. На 02.05.2022 тоа сè уште не е ни поднесено до институцијата. Услугата се добива во рок од 30 дена и е без надомест.¹¹⁴

114 Издавање на извод од компјутерски запис - образец м1/м2 од пријава/одјава во задолжително социјално осигурување. Достапно на: <https://cutt.ly/ZHdmlpg>

Табела бр. 2

Издавање на извод од компјутерски запис - образец м1/м2 од пријава/одјава во задолжително социјално осигурување - Агенција за вработување

ПРИСТАПНОСТ	ДА	НЕ	КОМЕНТАРИ
Владиниот портал дава пристап до е-услугата	☒	☐	/
Е-услугата е безбедно достапна на неколку е-канали и пристапна преку секаков уред	☐	☒	/
Граѓаните може да ги видат податоците кои институциите ги собираат за нив при користење на е-услугата	☒	☐	/
Граѓанскиот сектор е вклучен во дизајн и давање на услугата	☐	☒	/
ДАВАТЕЛ НА УСЛУГАТА			
Услугата ја дава приватна компанија (доколку има информации)	☐	☒	/
Услугата ја дава државна институција (доколку има информации)	☒	☐	Агенција за вработување
ОПШТО			
ГО или индивидуи од граѓанскиот сектор се вклучени во давање на е-услуги и нивно дизајнирање (доколку има информации)	☐	☒	/
Има(ло) големи кампањи за воведување и промовирање на оваа е-услуга	☐	☒	/
Е-услугите се организирани по животни настани (пример од Естонија https://www.eesti.ee/en/)	☐	☒	Оваа услуга треба да е поврзана со животен настан – вработување
ДАЛИ Е-УСЛУГАТА Е ЛЕСНА ЗА КОРИСТЕЊЕ?			
Инструкции за користење на е-услугата се достапни и лесни за следење	☒	☐	/
Секој нареден чекор за користење на е-услугата е логичен	☐	☒	Пристапот до услугата е логичен, но се чека долго за да се добие по електронски пат
Има можност да се оцени услугата по нејзиното користење (задоволство на корисникот)	☒	☐	/

Издавање на уверение за регистрираните податоци во матична евиденција за стажот на осигурување, остварените плати и надоместоци

Фондот е должен на барање на осигуреникот да му издаде уверение за податоците внесени во матичната евиденција. Пристапот до услугата е едноставен. Се креира барање, податоците се поврзуваат меѓусебно преку ЕМБГ, се поднесува барањето. Барањето е поднесено на 21.04. 2022. Добиено е известување за поднесено барање. На 02.05.2022 тоа сè уште не е ни поднесено до институцијата. Услугата се добива во рок од 30 дена и е без надомест.¹¹⁵

Табела бр. 3

Издавање на уверение за регистрираните податоци во матична евиденција за стажот на осигурување, остварените плати и надоместоци - Фонд за пензиско осигурување

ПРИСТАПНОСТ	ДА	НЕ	КОМЕНТАРИ
Владиниот портал дава пристап до е-услугата	☒	☐	/
Е-услугата е безбедно достапна на неколку е-канали и пристапна преку секаков уред	☐	☒	/
Граѓаните може да ги видат податоците кои институциите ги собираат за нив при користење на е-услугата	☒	☐	/
Граѓанскиот сектор е вклучен во дизајн и давање на услугата	☐	☒	/
ДАВАТЕЛ НА УСЛУГАТА			
Услугата ја дава приватна компанија (доколку има информации)	☐	☒	/
Услугата ја дава државна институција (доколку има информации)	☒	☐	Фонд за пензиско осигурување
ОПШТО			
ГО или индивидуи од граѓанскиот сектор се вклучени во давање на е-услуги и нивно дизајнирање (доколку има информации)	☐	☒	/
Има(ло) големи кампањи за воведување и промовирање на оваа е-услуга	☐	☒	/
Е-услугите се организирани по животни настани (пример од Естонија https://www.eesti.ee/en/)	☐	☒	Оваа услуга треба да е поврзана со животен настан – вработување
ДАЛИ Е-УСЛУГАТА Е ЛЕСНА ЗА КОРИСТЕЊЕ?			
Инструкции за користење на е-услугата се достапни и лесни за следење	☒	☐	/
Секој нареден чекор за користење на е-услугата е логичен	☐	☒	Пристапот до услугата е логичен, но се чека долго за да се добие по електронски пат
Има можност да се оцени услугата по нејзиното користење (задоволство на корисникот)	☐	☒	/

Потврда за статус на осигурано лице

Ова не е електронска услуга иако е излистана на порталот uslugi.gov.mk. Не може да се аплицира електронски за да се добие услугата. Опишани се чекорите за тоа како услугата може да се добие преку писарница или пак на шалтер. Односно, барањето што може да се креира електронски, се доставува на определените места во институцијата. Дополнително, задолжителен документ е важечки документ за идентификација во оригинал (пасош или лична карта) – доказ кој го доставува барателот на услугата. Услугата се добива во рок од 30 дена и без надомест. Документот (потврдата) се подига лично или се доставува по пошта.¹¹⁶

Табела бр. 4

Потврда за статус на осигурано лице – Фонд за здравствено осигурување

ПРИСТАПНОСТ	ДА	НЕ	КОМЕНТАРИ
Владиниот портал дава пристап до е-услугата	☒	☐	Ова не е е- услуга иако постои на порталот
Е-услугата е безбедно достапна на неколку е-канали и пристапна преку секаков уред	☐	☒	/
Граѓаните може да ги видат податоците кои институциите ги собираат за нив при користење на е-услугата	☐	☒	/
Граѓанскиот сектор е вклучен во дизајн и давање на услугата	☐	☒	/
ДАВАТЕЛ НА УСЛУГАТА			
Услугата ја дава приватна компанија (доколку има информации)	☐	☒	/
Услугата ја дава државна институција (доколку има информации)	☒	☐	Фонд за здравствено осигурување
ОПШТО			
ГО или индивидуи од граѓанскиот сектор се вклучени во давање на е-услуги и нивно дизајнирање (доколку има информации)	☐	☒	/
Има(ло) големи кампањи за воведување и промовирање на оваа е-услуга	☐	☒	/
Е-услугите се организирани по животни настани (пример од Естонија https://www.eesti.ee/en/)	☐	☒	Оваа услуга треба да е поврзана со животен настан – вработување
ДАЛИ Е-УСЛУГАТА Е ЛЕСНА ЗА КОРИСТЕЊЕ?			
Инструкции за користење на е-услугата се достапни и лесни за следење	☒	☐	Ова не е е- услуга, но опишани се чекорите како да се добие на шалтер
Секој нареден чекор за користење на е-услугата е логичен	☒	☐	/
Има можност да се оцени услугата по нејзиното користење (задоволство на корисникот)	☐	☒	/

Генерални забелешки

Процесот на регистрација на порталот uslugi.gov.mk за услуги мора да оди преку УЈП дури и за користење на основни услуги. Преку електронска пошта не се добива речиси ништо, односно пристапот е многу ограничен. Дополнително, освен најавата на uslugi.gov.mk, страните на институциите не се поврзани меѓусебно, и за некои услуги потребно е да се креира дополнителен профил на односната институција. Некои услуги кои се означени електронски воопшто не се електронски, а за некои од услугите како тестирањето пример само еден

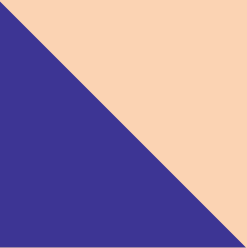
чекор е електронски (креирање барање), но за да се добие целосната услуга мора да се оди на шалтер на институцијата. Дополнително, при тестирањето услуги, забележано е дека потврдата за неосудуваност (што често се бара при заснување на работен однос, или пак заостварување на некои права) сè уште се добива од судот каде што лицето е родено, без разлика на неговото тековно живеалиште, односно живеалиштето според личната карта. За е-услугите се чека многу долго, што навистина не е соодветно на нивната смисла и намена. Што се однесува на користењето на услуги на другите јазици (албански јазик и англиски јазик), uslugi.gov.mk делумно е преведена, додека називот на услугата постои само на македонски јазик.

6

**ДИГИТАЛНА
ПИСМЕНОСТ**

6. Дигитална писменост

6.1. Широкопојасен интернет

Согласно податоците од Националната канцеларија за бродбенд компетентност (НКБК), во Извештајот за спроведувањето на Националниот оперативен план за широкопојасен интернет (период октомври 2021 – март 2022 година) се идентификува следната состојба¹¹⁷:

А. Фиксна широкопојасна покриеност

- 561.372 домаќинства имаат фиксна широкопојасна покриеност или 99,48% од вкупниот број домаќинства во РНМ имаат можност за користење на фиксен широкопојасен интернет (основен и/или NGA). 99,395% од домаќинствата лоцирани во руралните средини имаат пристап до фиксен широкопојасен интернет (основен и/или NGA);
- Фиксна брза широкопојасна покриеност (преземање со брзина од најмалку 30 Mbps и не повеќе од 100 Mbps) има 467.599 домаќинства или 82,84% од вкупниот број на домаќинства во РСМ. Од нив 131.627 домаќинства или 23,32% од вкупниот број на домаќинства во РСМ се во рурални населби
- Фиксна ултра брза широкопојасна покриеност (преземање со брзина од најмалку 100 Mbps) има 356.212 домаќинства или 63,10% од вкупниот број на домаќинства во РНМ. Од нив, 65.974 домаќинства или 11,69% од вкупниот број домаќинства во РНМ се во рурални населби.

Б. Покриеност на мобилниот широкопојасен интернет

Во РСМ, 99,58% од населението е покриено со 4G (LTE) мрежа (најмалку еден мобилен оператор). Просечната достапност на 4G (како просечна вредност на покриеноста на двата мобилни оператори) е 99,395% од населението во РНМ.

НКБК во 2020 година, ги усвои Препораките за бесплатен државен WiFi интернет на отворени јавни површини, во согласност со Програмата за работа на Владата за периодот 2020–2024 година. Бесплатниот државен WiFi треба да обезбеди пред се поддршка на развојот на туризмот и поттикнување на користењето на бродбендот во белите зони во државата. Трошоците за негово обезбедување ќе се покриваат со средства од буџетот на државата.

Дигитални вештини

Политиката на дигитална писменост или градење на дигитални вештини во РСМ се спроведува хоризонтално односно од три аспекти:

- преку политика на вработување, односно градење ИКТ вештини за зголемена вработливост,
- преку образование односно вметнување на мерки за дигиталните вештини во образовниот систем, и
- преку ИКТ стратегија која сособено вклучува градење на дигиталните

117 Извештајот за спроведувањето на Националниот оперативен план за широкопојасен интернет. Достапно на: https://bco.mioa.gov.mk/?page_id=228&lang=en

вештини во администрацијата за да се имплементираат соодветно новите технички решенија и хоризонтални мерки со кои се врши поврзување со секторските стратегии.

Дигитални вештини за вработливост

Еуростат креира индекс за дигитални вештини кој се имплементира од 2015 година. Нивната методологија се состои од сумирања на четири типа на вештини: информациски вештини, вештини за решавање на проблем, комуникациски вештини и софтверски вештини за манипулирање со содржина. Според овој индикатор, РСМ е рангирана на врвот по ниско целокупно ниво на дигитални вештини. Овој процент на ниско ниво на дигитални вештини во 2017 година се зголемува, споредбено со 2016 година. Во однос на базично ниво на дигитални вештини, РСМ повторно е во долниот ранг споредбено со европските земји, со 20% во 2017 година, спрема 23% во 2016 година. За основни и над основни вештини, повторно РСМ е во долниот ранг со 32%, единствено пред Бугарија и Романија. Според Индексот за дигитална економија и општество за 2017 година, 44% од луѓето во ЕУ имаат многу ниски дигитални вештини а само 27% имаат основни дигитални вештини. 14% од луѓето во ЕУ не користат интернет (Европска комисија, 2016). Иако расте бројот на интернет корисници (од населението на ЕУ), сепак повозрасните, оние со помал степен на образование и оние со помали примања продолжуваат да бидат во ризик од дигитално исклучување.¹¹⁸

Министерство за труд и социјална политика (РСМ) изготви Национална стратегија за вработување 2021–2027 година со Акциски план за вработување 2021–2023 година¹¹⁹ во која се среќаваат мерки за развеевање дигитални вештини.

Според Стратегијата, почетна состојба утврдена со Стратегијата: Во 2016 година (последната достапна година), уделот на возрасните во образование и обука во РСМ изнесуваше 12,7 години, 3,5 пати пониско од стапката евидентирана на ниво на ЕУ.

Во 2019 година, уделот на лицата на возраст 16–74 години со дигитални вештини изнесуваше 32 %, во споредба со 56% на ниво на ЕУ. Во 2019 година, уделот на средно и висококвалификувано работоспособно население изнесуваше 69%.

Во 2019 година, учеството на возрасните (18 години и повеќе) во образованието изнесувало 8,9%, речиси половина од стапката евидентирана на ниво на ЕУ во истата година (16,8%).

Согласно Акцискиот план за вработување 2021–2023 година кон Стратегијата се утврдува:

- Исход 1.3. Подобрата понуда на можности за учење за возрасни, вклучувајќи дигитални вештини, и можноста за признавање на претходното учење, ги зголемуваат вештините на работната сила.

За реализирање на оваа мерка се планира:

- Изготвување концепција за проширување на понудата за обука на возрасни,

118 На кое ниво се дигиталните вештини во Македонија и ЕУ? Асоцијацијата за е-трговија на Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/8HdQVyD>

119 Национална стратегија за вработување 2021-2027 година со Акциски план за вработување 2021-2023 година. Достапно на: <https://cutt.ly/vHdnl9e>

- вклучувајќи дигитални вештини и
- Изготвување и пилот-тестирање модули за учење за дигитални вештини што треба да се спроведат во текот на сите курсеви за обука на возрасни;

Очекуваниот исход согласно оваа мерка до 2027 година, стапката на учество на возрасни (25–64 години) во образование и обука ќе достигне 16% годишно. Во 2027 година, уделот на лица (16–74 години) со дигитални вештини во Република Северна Македонија ќе изнесува 45%.

- Исход 1.1 – Реформата на системот за образование и обука води до подобри резултати од учењето, учениците и студентите ги стекнуваат вештините потребни за да продолжат со повисоко образование или да влезат на пазарот на труд и ја намалува неусогласеноста на вештините со потребите на пазарот на труд.

За реализирање на оваа мерка се планира:

- Изготвување концепција за воведување учење на дигитални вештини во основно и средно образование.

Се очекува дека планираните реформи на системот на основно и средно образование, вклучувајќи го воведувањето на системот на практиканство што почнува од 2021 година, и проширувањето на услугите за кариерно насочување и воведувањето на учењето дигитални вештини, ќе имаат мерлив ефект врз усогласувањето на компетенциите со барањата на пазарот на трудот.

На веб страната на Агенцијата за вработување отворен е повик за заинтересирани лица за обуки за дигитални вештини¹²⁰:

Обуките за ИТ вештини имаат за цел да се надградат вештините за невработените млади лица до 34 години во областа на информациските технологии заради зголемување на нивната конкурентност и побрза интеграција на пазарот на трудот.

- 4.1 Обуки за напредни ИТ вештини – Во оваа мерка е предвидено вклучување на 193 невработени млади лица;
- 4.2 Обуки за напредни ИТ вештини (со кофинансирање, финансирани 49% од Агенција за вработување на Република Северна Македонија и 51% од спроведувачот на обуки). Во оваа мерка е предвидено вклучување на 60 невработени млади лица;
- 4.3 Воведни обуки за ИТ вештини (on line). Во оваа мерка е предвидено вклучување на 1000 невработени млади лица.

Дигитални вештини во образованието

Дигиталните вештини во образованието се предвидени со Националната стратегија за образованието за 2018–2025 година и Акциски план согласно кои во Приоритет III. Обезбедување широка употреба на ИКТ во образованието и обуката и дигитална писменост се утврдуваат неколку приоритети чија реализација треба да ги даде следните мерливи резултати:

- Одобрени стандарди за користење ИКТ на сите нивоа на образование;
- Обезбедена потребна ИКТ опрема на барем 50% од јавните образовни институции;
- Развиен образовен софтвер за користење ИКТ според стандардите и обезбеден им е на корисниците;
- Обучени кадри од опремените институции за користење ИКТ во образовниот процес
- Достапна целосно оперативна еплатформа со ажурирани ресурси за настава и учење на кадарот во сите образовни нивоа, децата, учениците и студентите
- Оперативна Математичко-информатичка гимназија и/или ИКТ паралелки со постојан образовен процес за првата генерација ученици;
- Можност за зголемување на бројот на слободни места во гимназијата/ паралелките секоја година, во согласност со зголемениот број баратели;
- Започнат процес на образование за барем една генерација ученици во училиштата за СОО;
- Резултатите од учење дефинирани според наставниот план и програма (Стандардите за квалификации) обезбедуваат соодветен квалитет на учениците кои го завршиле своето образование.

Дигитални вештини според ИКТ стратегијата¹²¹

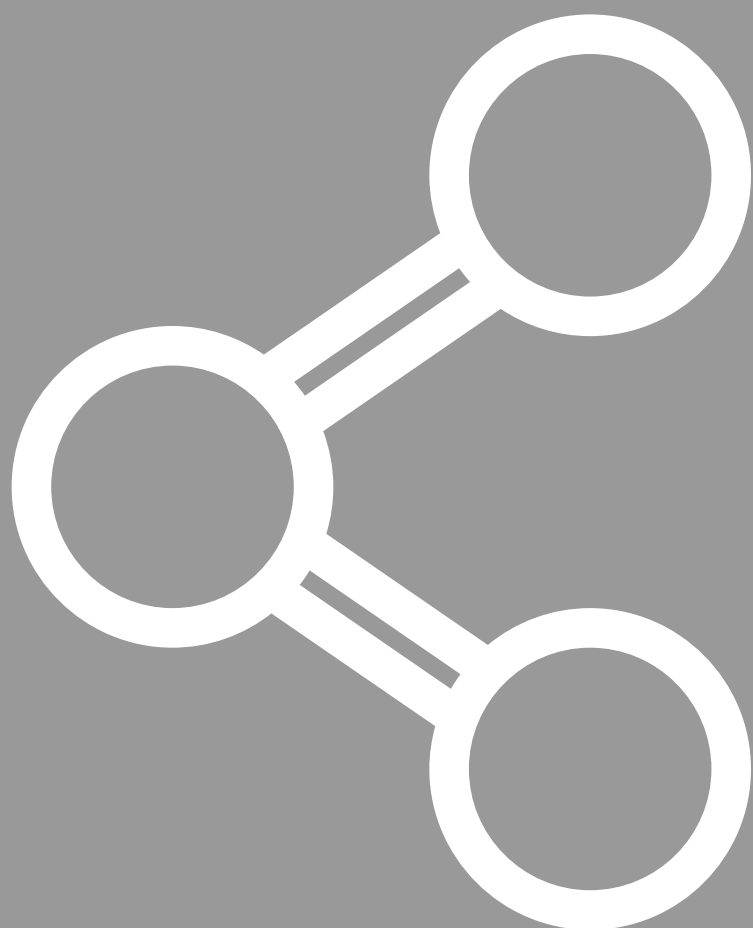
- Воспоставување партнерство со повеќе засегнати страни за максимизирање на личниот потенцијал преку дигиталната технологија. Формирана е Националната коалиција за дигитални вештини и работни места (НК на РСМ).
- Утврдување на целите и изготвување акциски план. Целите и акцискиот план ќе се однесуваат на Националната стратегија за ИКТ на РСМ 2021 – 2025 година и ќе вклучат проекти во полза на четирите главни целни групи (образование и обука, граѓани, работна сила, ИКТ-професионалци).
- Мерките од образовните процеси и оние од мерките за вработливост е целосно усогласени со мерките од претхно цитираните две секторни стратегии и надополнети со мерливи индикатори според ДЕСИ.

Може да се заклучи дека постојат мерки за поттикнување на дигиталните вештини на национално ниво, но за резултатите од имплементација ќе треба протек на време.

7

**ПРИСТАП ДО СЕРВИСИ
И ПОДИГНУВАЊЕ
НА СВЕСТИ**

7. Пристап до сервиси и подигнување на свест

Основен, односно, централен портал за е-услуги во РСМ е Националниот портал за е-услуги (uslugi.gov.mk). Во моментот на uslugi.gov.mk има 212 постојна услуга.¹²² Оваа бројка е делумно збунувачки податок бидејќи на основната страна каде има статистика кај електронски услуги стои дека се 75. Најавено е развивање на 135 нови електронски услуги за граѓаните и компаниите. Истовремено, развиена е алатка за дигитализација на регистри, а соодветните регистри неопходни за дигитализација на овие услуги се првите што се дигитализираат. Ова оди и во насока на промоцијата на едно вакво централно решение бидејќи тешко е да се снајдат граѓаните ако не ги наоѓаат ваквите решенија на лесен и едноставен начин или ако има постојан премин од едно на друго централно решение. Порталот uslugi.gov.mk беше посредно промовиран за дел од услугите за кои граѓаните требаше да бидат потсетени дека се нивна обврска или можност за добивање информации, па така самиот портал беше вклучен и во неколку кампањи од јавен интерес. Но, потребно е да се продолжи со неговото промовирање. Имајќи предвид дека надградбата на портал uslugi.gov.mk беше базирана на однапред дефиниран Каталог на услуги, каде што е направена вкрстена анализа на услугите (со поддршка од проектот финансиран од ЕУ „Граѓански-ориентиран пристап при испораката на јавни услуги“) дигитализацијата на наведени во каталогот, меѓу другото, се очекува да укаже на потребните правни и технички прилагодувања за административно поедноставување и подобрување на јавните услуги. Порталот uslugi.gov.mk е поврзан со Каталогот и со Националниот електронски регистар на население со што ќе им се овозможи на граѓаните и бизнисите да имаат пристап до уште повеќе услуги преку порталот во иднина. Граѓаните најдобро можат да бидат стимулирани преку објаснување на придобивните од користењето на е-услугите.

Порталот uslugi.gov.mk има добра поделба на услугите по категории и поткатегории, но мора да се воспостави механизам за мерење на задоволството кој особено треба да им служи како фидбек на институциите за унапредување на услугите. Добра страна е тоа што има можност да се пријави проблем. Порталот uslugi.gov.mk нуди статистичка бројка на услугите, но реално голем дел од нив не се електронски туку претставуваат опис како услугата да се добие на шалтер.

Се препорачува на uslugi.gov.mk да има алатка за приказ на најбарани услуги. Во отсуство на такви податоци врз база на претходни истражувања истражувања како најбарани е-услуги се издвојуваат:

- За 2019 година¹²³:
 - Запишување во матична книга на родени;
 - Стекнување државјанство по потекло;
 - Издавање пасош за прв пат.
- За 2020 година¹²⁴:
 - Дозвола за движење за правни лица и вработени во нивната фирма за време на важење на Одлуката за забрана за движење;

122 Пристапено на 07.06.2021 на <https://uslugi.gov.mk/services-by-application-type.nsp?serviceApplicationTypeId=1>

123 14 најчесто поставувани прашања за 14 најчести јавни услуги за граѓаните. Центар за управување со промени. Достапно на: <https://cutt.ly/mntzpel>

124 Опсерваторија за дигиталната агенда во 2020 година. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/0HdWxmt>

- Дозвола за движење на физички лица кои обезбедуваат нега на трети лица, грижа за стари и изнемоштени лица додека важи Одлуката за забрана за движење;
- Остварување на правото на паричен надоместок во случај на невработеност; и
- Потврда за користење на право на посебен додаток.

Можноста да се утврди кои се најбарани услуги би им користела на институциите доколку таквата услуга не е електронски достапна во целост, токму таа услуга да ја приоритизираат за да биде електронски достапна од почеток до крај.

За да се стимулираат граѓаните да ги користат повеќе електронските услуги голем мотиватор би била опцијата за следење на услугата (tracker) за да граѓанинот знае до каде е процесот за извршување на услугата, во која институција е предметот моментално или во која фаза е.

Национална стратегија за ИКТ на Северна Македонија 2021–2025 утврдува основање централизирана дигитална агенција (ДАСМ) којашто ќе ги консолидира сите владини ИКТ-средства и ресурси заради создавање рентабилен механизам за испорака на владини ИКТ - услуги. Се очекува истата како централно тело да ги адресира наодите од истражувањата во оваа област за постигнување поефикасни резултати.

Во делот на стратегијата каде се утврдува приоритетот Дигитални услуги предвидено е „Започнување и насочување на активностите кон нови дигитални услуги – Процена и поставување приоритети на националните барања за нови дигитални услуги специфични за РСМ и со можност за нивна регионална и меѓународна употреба (на пр. во врска со климатските промени, заштедата на електрична енергија, заштитата на животната средина, здравството, образованието, земјоделството и др.)“.

Се препорачува при развивање на новите дигитални услуги да се користи концептот на отворени услуги¹²⁵ кој се темели врз:

- Соработка при дизајнирање и креирање на иновативните решенија преку заедничко дизајнирање, копродукција со јавниот сектор, компаниите, граѓанското општество и граѓаните;
- Усвојување на нови и колаборативни модели за испорака на услуги (преку јавни, приватни и невладини актери, и во рамките на и преку националните граници);
- Прифаќање на креативни алтернативни технолошки решенија (употреба на социјалните медиуми, мобилноста, големите податоци, cloud computing итн., спакувани во нови дигитални решенија);
- Подготвеност за експериментирање и претприемништво (јавниот сектор треба да стане повеќе претприемчив).

Воедно во процесот на воведување нови е-услуги, заради обезбедување поголеми придобивки за граѓаните и бизнис-секторот од нивното користење, неопходно е да се направи поедноставување на деловните процедури, зголемување на степенот на интерактивност и повратни информации од страна на јавните власти

одговорни за доставување на услугите по традиционален и електронски пат, како и да се води грижа за подобрување на стабилноста, достапноста и на безбедноста на е-услугите¹²⁶.

Во Извештајот за состојба на примена на индекс на општеството на дигиталната економија (ДЕСИ) во економиите на Западен Балкан¹²⁷, Димензија 5: Дигитални јавни услуги наодот за РСМ гласи: „Дигиталната трансформација на производството и испораката на јавни услуги е важен елемент на модернизацијата и дигитализацијата на јавниот сектор. Достапноста на клучната е-влада овозможи интероперабилност, едношалтерски центар и специјализирани портали и платформи, добро развиени портфолија на онлајн услуги за граѓаните и бизнисот, и за зголемено прифаќање на онлајн услугите низ годините низ ЕУ. Употребата на новите технологии за испорака на услуги (на пр. AI, Виџуодатоци, блокчејн итн.) исто така ќе го зголемат квалитетот“. Препораката за МИОА во овој дел е: „МИОА треба да продолжи со своето активно учество во Студијата за одредници (бенчмарк) е-Влада за да обезбеди следење на дигиталната Димензија на јавен сервис за Северна Македонија“.

Последните достапни податоци за електронското банкарство, според податоците на Народна Банка на РСМ од 2020 година покажуваат дека граѓаните сè повеќе ги користат платежните картички и е-банкарството.

Според Презентацијата на годишните плаќања во РСМ објавена од Народна банка на РСМ¹²⁸ последно достапна за 2020 година, може да се утврди следната статистика како прикажано во Табела 5.

Табела бр. 5

Платежни трансакции со платни инструменти во земјата

Учество во вкупниот број на безготовински трансакции (%)		Учество во вкупната вредност на безготовински трансакции (%)	
Година	Проценти	Кредитни трансфери (%)	Платежни картички
2016	61%	99%	1%
2017	57%	99%	1%
2018	53%	99%	1%
2019	50%	98.6%	1.4%
2020	44%	98.1%	1.9%

* Вкупниот број изнесуваше 140 милиони трансакции, што претставуваше годишен раст од 10.2%.

* Вкупната вредност забележа годишен пад од 5% и изнесуваше 3.859 милијарди денари.

126 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

127 Извештај за состојбата на примената на Digital Economy Society Index (DESI) во економиите на Западен Балкан. Регионален совет за соработка. Достапно на: <https://cutt.ly/KHdEPsy>

128 Презентацијата на годишните плаќања во РСМ објавена од Народна банка. Достапно на: https://www.nbrm.mk/platiezhna_statistika.nspx

Бројот на електронски кредитни трансфери иницирани од страна на граѓаните во март 2020 се зголемил за значителни 30,3% на годишна основа, односно за 21,4% на месечна основа. За извршување на плаќањата, граѓаните особено ги користеле компјутерите. Поточно, кај плаќањата извршени преку компјутер, во март се забележува висок годишен раст од 26,4% односно месечен раст од 27,2%, којшто е двојно повисок од годишниот раст во првиот квартал од оваа година, којшто изнесуваше 13,8%. Исто така, граѓаните ги користеле мобилните телефони за извршување плаќања значително повеќе во споредба со претходно. Бројот на плаќања извршени со мобилен телефон во март пораснал за 45,5% на годишна основа, при поумерен месечен раст од 7,4%. Остварениот раст кај плаќањата извршени на ваков начин е релативно блиску до годишниот раст остварен во првиот квартал од минатата година, од 45,9%. Тековно, еден од четири електронски кредитни трансфери на граѓаните се иницира преку мобилен телефон, додека останатите три електронски кредитни трансфери се иницираат со користење компјутер.¹²⁹

Според Програмата за зголемување на пазарната вработливост (ИМЕ)¹³⁰ поддржана од Швајцарската амбасада во РСМ со која се има за цел зајакнување на деловниот сектор во Република Северна Македонија, улогата на бизнис секторот особено беше препознаена како спас не само при спречувањето на ширењето на Ковид-19, туку и да ги адаптира социјалните услуги и бизнис процесите во новиот начин на живот и работа. И Северна Македонија не е исклучок од ова. Уште во првите неколку недели, македонските ИКТ компании лансираа дигитални алатки, почнувајќи од мобилни апликации за откривање близок контакт со потенцијално заразени лица, дигитални платформи за здравствени услуги, е-трговија и (бесплатни) услуги за дигитализација. Од нив ги издвојуваме следните:

- Северна Македонија стана првата земја од Западен Балкан која ја лансираше мобилна апликација за откривање близок контакт и спречување на ширењето на вирусот. Локалната софтверска компанија „Некстсенс“ ја разви апликацијата StopKorona! и ја донираше на македонските власти. Апликацијата, која беше инсталирана од 5000 корисници уште првиот ден, е придонес од „Некстсенс“ во заедничкиот напор за борба против пандемијата. Во емот на кризата, оваа софтверска компанија разви уште едно дигитално решение за македонскиот здравствен систем. Е-Рецепт, нов централизиран систем за пропишување рецепти по електронски пат, наиде на позитивни реакции кај јавноста, со надеж дека ова решение ќе стави крај на неефикасните бирократски процедури во здравството.
- Локалната компанија, GDI¹³¹, промовираше мапа¹³² која во реално време ги следи случаите на заразени со корона во државата со цел подобро информирање на властите и јавноста.
- StartUp Macedonia мобилизираше ИКТ стартапи и со поддршка од ФИТР ја лансираше платформата TechPack¹³³ за да понуди (бесплатна) помош при дигитализација на услугите на малите и средни претпријатија од останатите

129 Граѓаните сè повеќе ги користат платежните картички и електронското банкарство. Народна Банка на Република Северна Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/ontzPvj>

130 Програмата за зголемување на пазарната вработливост (ИМЕ). Достапно на: <https://ime.org.mk/mk/doma/>

131 ГДи, <https://gdi.net/mk/gdi-team/>

132 Достапно на: <https://cutt.ly/jHdOd4R>

133 Достапно на: <https://www.techpack.mk/>

сектори за тие полесно да ја пребродат кризата. Две други платформи кои се појавија во овој период се Onlajn.mk¹³⁴ агрегатор за е-трговија и Ways2Help¹³⁵ платформа за поврзување на донации. И двете платформи се придонес од локални ИКТ професионалци и компании.

Идните заложби на Програмата за зголемување на пазарната вработливост (ИМЕ) продолжуваат да бидат во насока на поддршка на софтверската индустрија како веќе етаблиран механизам за зголемена продуктивност, ефикасност и иновација, како и поддршка за трансформација кон општество базирано на знаење¹³⁶.

Во РСМ има силен граѓански сектор кој ја следи и поддржува имплементацијата на Дигиталната агенда. Еден од позначајните проекти кои во моментот генерираат вакви податоци, а е во насока на исполнување на мерките и целите од *Дигиталната агенда*, е проектот „Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда – ИЦЕДА“. Тимот на ИЦЕДА од 5 таргетиран земји од Западен Балкан продолжува да ги едуцира и информира граѓаните, граѓанските организации, бизнисите и институциите за придобивките и предизвиците поврзани со Дигиталната агенда, преку јавна едукативна и информативна кампања. Кампањата траеше од февруари 2021 до јануари 2022 година, каде што како дел од целите и активностите на мрежата ИЦЕДА, тимот создаде голем број е-содржини кои беа промовирани преку социјалните медиуми, со мрежи на колаборативни медиуми, институции и граѓански организации на локални, национални, регионални и меѓународни настани¹³⁷. Метаморфозис е фондација која за РСМ е претставник во ИЦЕДА и предводник на мрежата. Во оваа област придонесува преку бројни истражувања и анализи, со препораки и насоки за имплементација на мерките од Дигиталната агенда и постигнување споредливост и видливост на РСМ со другите земји од Западен Балкан кои се дел од оваа иницијатива.

Во делот на реформи на институциите во насока на дигитализација на работата и процесите свој допринос има и Центарот за управување со промени со бројни публикации и истражувања.¹³⁸ Вклучени се во изготвување на законски решенија и стратешки документи од областа на ИКТ. Особено голем придонес на ЦУП во делот на *uslugi.gov.mk* беше каталогизирањето на услугите на принципот институција по институција врз кој се базираат услугите на споменатиот портал.

Во делот на ПОВ Република Северна Македонија континуирано бележи успешни резултати и признанија, а најновото е дека Иновативните алатки кои овозможува поголема транспарентност и отчетност на општините во земјава се прогласени за едни од глобалните победници на Самитот за Партнерство за отворена власт кој од 15 до 17 декември 2021 се одржа во Сеул, Република Кореја¹³⁹.

134 Достапно на: <https://www.onlajn.mk/>

135 Достапно на: <https://ways2help.us/>

136 ИМЕ, <https://ime.org.mk/mk/ikt-socijalna-odgovornost-covid19/>

137 ICEDA продолжува да едуцира и да информира за придобивките и предизвиците поврзани со Дигиталната агенда. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdOmnu>

138 Центар за управување со промени. Публикации достапни на: <https://cup.org.mk/publikacii>

139 Достапно на <https://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/3740>

Граѓанските организации се целосно и во континуитет вклучени во сите процеси, во креирањето на акцискиот план и заложбите. Платформата за ПОВ <https://ovp.gov.mk/> дозволува онлајн да се мониторира спроведувањето на акцискиот план за ПОВ бидејќи редовно се ажурира напредокот за секоја мерка на квартално ниво.

Со 5-иот Акциски план за Партнерство на отворени влади за 2021–2023¹⁴⁰ утврден е приоритет за унапредување на јавните услуги и тоа во областа на вработувањето, превентивната здравствена заштита, образованието, локални јави услуги итн. Во секој од овие приоритети носители се граѓански организации кои активно придонесуваат за со своите заложби и активности во остварување мерливи резултати.

Голем придонес во унапредувањето на услугите даваат истражувањата на локално ниво. Едноставно со фокусот на услугите на централно ниво е за овој тип на истражувања не би имало меродавни информации околу состојбите на окален терен. Последно такво сеопфатно истражување е спроведено од Метаморфозис во август 2021 година¹⁴¹.

Од аспект на вклученоста на ГО и нивниот импакт во постигнувањето на целите на дигитализацијата преку нејзино приближување кон крајните корисници и ставањето на граѓанинот во центарот на вниманието, можат да се издвојат неколку позитивни примери и успешни приказни. Овие позитивни примери се дел од грантовата шема на проектот „Зголемување на граѓанското учество во дигиталната агенда – ИЦЕДА“, ко-финансиран од ЕУ и спроведуван од Метаморфозис и партнерите при што беше поддржано формирањето на три центри:

- 1) *Центарот за техничка поддршка е основан од Скопје Лаб со кој што раководи СмартАп – Лабораторија¹⁴² за социјални иновации Скопје, кој се фокусира и на редизајн на одредени е-услуги и дигитални апликации за граѓаните што ги обезбедува Град Скопје.*
- 2) *Под-грантот „Е-услуга како самопослуга“ го спроведува Здружението за толеранција и соработка на граѓаните – АГТИС¹⁴³ чија основна цел е усправување со центри за поддршка на граѓаните од Општина Прилеп и Општина Долнени, поточно, целната група им е население со низок социо-културен стандард, Роми, неписмени и/или „технички неписмени“, стари лица, лица со долготрајна невработеност, лица со основна информатичка писменост, рурално етничко и мешано верско население.*
- 3) *„Дигитализација во земјоделството – СЕГА!“¹⁴⁴ е под-грант спроведуван од страна на Рурална коалиција, со цел зголемување на довербата во институциите на системот преку зголемување на употребата и подобрување на квалитетот на е-услугите од страна на локалната заедница.*

Овие 3 центри се активни и продолжуваат да им пружаат поддршка на граѓаните. До ноември 2021 година преку нив се поддржани 7.073 граѓани за користење на е-услуги.

140 Партнерство за отворена власт 2021-2023. Достапно на: https://cutt.ly/7HdOXAf_

141 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

68 142 Достапно на: <https://www.innovationlab.mk/>

143 Достапно на: <https://agtis.org.mk/>

144 Достапно на: <https://rural.mk/>

Исто така со дополнителни два гранта *Метаморфозис* ги поддржа активностите на две организации:

- Младинскиот образовен форум¹⁴⁵ кои преку хакатон овозможува надградба на *Iknow* системот на Универзитетот Св. Кирил и Методиј Скопје и
- Центар за социјални иновации *Блинк 42-21*¹⁴⁶, организација која ја разви апликацијата *М-Заедница*: <https://mzaednica.mk/>. Како одличен пример на е-услуга што корисниците ја користат целосно онлајн, која ја користат 5 општини. Апликацијата овозможува нејзините корисници да комуницираат со општината и да влијаат врз активностите што ги презема самата општина. Овозможено е граѓаните да пријавуваат одредени проблеми онлајн, да споделуваат предлози или да покренуваат одредени граѓански иницијативи, а општината, што е особено корисно за ваквиот вид апликации, сите пријави ги објавува јавно со соодветниот нивен статус на процесирање, сè додека не бидат успешно решени.¹⁴⁷ Голем број проблеми беа решени. Општините почнаа меѓу себе да разменуваат искуства. Апликацијата има ефект за враќање на довербата во општините.

На локално ниво постојат уште неколку е-услугите со највисоко ниво на софистицираност, односно „целосна трансакција“, кои се развиени и одржувани во минатото под водство на Заедницата на единиците на локална самоуправа на РМС, одредени министерства и некои развојни организации активни на ова поле во државата. Како примери за ваков вид е-услуги што ги испорачуваат општините беа посочени порталите и веб-апликациите: е-градежна дозвола (www.gradez-na-dozvola.mk), порталот за управување со Б-ИСКЗ дозволи и елаборати за животна средина (<http://www.ekoloska-dozvola.mk>) (кој, за жал, повеќе не е активен, заб. авт.), е-градежно земјиште (www.gradezno-zemjiste.mk), апликацијата www.e-stvari.mk, www.e-urbanizam.mk, веб-апликацијата на Град Скопје www.danoci.skopje.gov.mk и други. Ваквиот начин на организирање на е-услугите дава најдобар ефект и најголема ефикасност. Општинската администрација и граѓаните точно го следат деловниот процес преку самото следење на постапката за искористување на е-услугата, не може да дојде до недоразбирање или преклопување на надлежности на поедини организациски делови на општината или поединечни работни позиции, со што предметите се процесираат брзо и со постојан увид во која фаза од постапката се наоѓаат¹⁴⁸.

145 Достапно на: <https://mof.mk/>

146 Достапно на: <http://blink42-21.mk/za-nas/>

147 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество *Метаморфозис*. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

148 Ibid.

8

ИНФОРМАЦИСКА И САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТ

8. Информациска и сајбер безбедност

Во РСМ донесена е Национална стратегија за сајбер безбедност на Република Македонија 2018 -2022. Под ЦЕЛ 1 се утврдува Сајбер отпорност – „Информациско-комуникациската инфраструктура во Република Македонија да биде отпорна на сајбер закани и да бидат идентификувани и спроведени соодветни решенија за заштита на националните интереси. Сајбер отпорноста обезбедува доверливост, интегритет и достапност преку идентификација, заштита и воспоставување на претходна состојба од сајбер инциденти. Јавниот и приватниот сектор мора да имаат навремени и точни информации и предлози за подобрување на сајбер безбедноста и да бидат во можност меѓусебно да соработуваат во случај на сајбер инциденти.“¹⁴⁹

За безбедноста и интегритетот на мрежите, правилата се утврдени од страна на Агенцијата за електронски комуникации (АЕК) со Правилникот за обезбедување на безбедност и интегритет на јавните електронски комуникациски мрежи и услуги и активности кои што операторите треба да ги преземат при нарушување на безбедноста на личните податоци од 2015, изменет и дополнет во 2019 (Службен весник на РСМ, бр. 92 од 13.5.2019 година).

Со Законот за електронските комуникации основан е Националниот центар за одговор на компјутерски инциденти МКД-ЦИРТ како посебен оддел во АЕК,¹⁵⁰ со што се институционализира заштитата на мрежната и информациска безбедност, особено на субјектите со критична инфраструктура. Државните институции како конституенти треба да ги усогласат своите безбедносни мерки во консултација со ЦИРТ. Постапките за барање насоки и асистенција се веќе објавени и објаснети на веб страната на ЦИРТ, а останува институциите да се обратат и да ги следат истите. Што се однесува до мандатот до креирање на политики и закони во оваа област, надлежен државен орган е МИОА по однос на законската и стратешката рамка. Воедно, МКД-ЦИРТ подготвува правилници и прирачници и други меки политики, а мандатот го црпи од Законот за електронски комуникации.¹⁵¹

Најдобрата опција за државните институции е да воспостават соработка со МКД-ЦИРТ. МКД-ЦИРТ овозможува користење на услуга за надворешна сајбер-безбедносна проверка на веб-апликациите. Услугата е наменета за организациите – конституенти на МКД-ЦИРТ од јавниот и владиниот сектор, органи на државна управа.¹⁵² Покрај оваа услуга, генерално за сите прашања по однос на мрежна и информациска безбедност, државните органи треба да воспостават соработка и да ги преземат и адаптираат внатрешните правила. МКД-ЦИРТ овозможува онлајн

149 Национална стратегија за сајбер безбедност на Република Македонија 2018-2022. Достапно на: <https://cutt.ly/antvtUP>

150 Национален центар за одговор на компјутерски инциденти МКД-ЦИРТ. Достапно на: <https://mkd-cirt.mk>

151 Закон за електронските комуникации. Достапно на: <https://cutt.ly/1ntvcvz>

152 Услуга за проверка на веб-апликации. Национален центар за одговор на компјутерски инциденти МКД-ЦИРТ. Достапно на: <https://mkd-cirt.mk/usluga-za-proverka-na-veb-aplikacii/>

пријава на компјутерски безбедносен инцидент¹⁵³. Воедно има активна едукативна улога овозможувајќи бројни обуки и вебинари.

На веб страната на МКД-ЦИРТ до сега има неколку предупредувања за фишинг кампањи насочени кон македонски граѓани кои претставуваат ризик и кои се убаво опишани, прикажани со принтскрин детали за „напаѓачот“ така што секое лице добива насоки како да ја препознае, избегне и со тоа да се заштити од односната закана. Исто така има и дел за безбедносни совети. Со цел ваквите предупредувања да бидат достапни за граѓаните, би било убаво да има вакви аларми или преку социјални медиуми или друг вид апликација на МКД-ЦИРТ за да граѓаните бидат навремено известени.

МКД-ЦИРТ игра важна улога во афирмирање на компјутерската безбедност што се гледа и низ призмата на неколку организирани хакатони на оваа тема.

По однос на подетален приказ на активностите, не се пронајдени податоци за работата на МКД-ЦИРТ во годишниот извештај за работа на АЕК, па можеби би било поцелисходно во иднина да има некаков извештај (самостоен или во состав на АЕК).

9

Е-УЧЕСТВО И Е-ДЕМОКРАТИЈА

9. Е-учество и е-демократија

Несомнено дека преку е-управувањето се обезбедува транспарентност, бидејќи на тој начин се зголемуваат можностите на граѓаните да комуницираат со владата. Така се подобрува ефикасноста на јавната администрација, се зголемува отчетноста на владата пред јавноста, и се овозможува и учество во политичките процеси.¹⁵⁴ Стратешките приоритети на Владата во областа на граѓанскиот ангажман и на транспарентноста се:

- Стручна, ефикасна и отчетна администрација во служба на граѓаните и на бизнис-заедницата, дигитална трансформација и натамошен развој на информатичкото општество (што е дел од визијата на Владата);
- Ефективно, ефикасно и инклузивно креирање политики, професионална и департизирана администрација, и одговорно, отчетно и транспарентно работење на институциите;
- Развој на професионална, одговорна, стручна, доверлива и отчетна администрација, ориентирана кон граѓаните и кон бизнис-заедницата; администрација што ги исполнува меѓународните и европските вредности и стандарди за добро владеење;
- Развивање и подобрување на условите за пристап до информатичко-комуникациските технологии за брза, лесна и ефикасна употреба на ИКТ во секојдневниот живот на граѓаните и на бизнис-заедницата;
- Поставување и одржување квалитетни софтверски решенија и инфраструктура во согласност со потребите на институциите; граѓани на Р. С. Македонија обучени и добро информирани за ИКТ;
- Развивање механизми за транспарентно и фер известување за прашања од јавен интерес;
- ПОВ – фискална транспарентност, отворени податоци, транспарентност на локално ниво, пристап до правда и климатски промени, како и пет заложби во три приоритетни теми: одговорност, пристап до информации и учество на граѓаните.¹⁵⁵

Учеството на граѓаните е еден од клучните механизми за обезбедување демократија. На тој начин се обезбедува општествена припадност и се поттикнува ефикасна граѓанска држава и толерантно општество. Е-владеењето овозможува повеќе информации за владата и за работата на институциите, а со тоа се дава можност граѓаните полесно да ги набљудуваат недостатоците, болните точки во управувањето како да понудат можности за нивно решавање. Дигиталните платформи обезбедуваат форум за реакција, а ова е важно за земјите кои немаат високо ниво на политичка и на демократска култура. Секако човечкиот фактор останува еден од најголемите предизвици во управувањето, а проблемите со процесите треба да се решаваат пред сè на политичко ниво. Улогата на дигиталното е да ѝ служи на демократијата, и да овозможи напредок на политичката и на демократската култура. Во таа насока, алатките за е-учество треба да бидат

154 Како преку е-владеење се осигурува транспарентност? Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/hHdYhDq>

155 Стратешки план 2021-2023. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/jb8D77J>

достапни за секој граѓанин, безбедни и едноставни за употреба.¹⁵⁶ Алатки за е-учество во РСМ се:

- Единствен национален електронски регистар на регулативи (ЕНЕР): <https://ener.gov.mk/Default.asp>;
- Портал за отворени податоци на Владата: <https://data.gov.mk/>;
- М-Заедница: <https://mzaednica.mk/>;
- Портал за Партнерство за отворена власт Северна Македонија: <https://ovp.gov.mk/>.

Во однос на оваа проблематика, воспоставени се правни акти за координирање на учеството на граѓаните. Учеството на граѓаните се обезбедува и преку Проценката на влијанието на регулативата (ПВР), при што ПВР главно е уредена со владини одлуки,¹⁵⁷ и со Деловник за работа на Влада,¹⁵⁸ а не со законски решенија. Потребно е да се направат напори за и регулаторите да го користат ЕНЕР, односно да ги ставаат своите предлози на него. Тековната правна рамка се однесува само на министерствата и на органите на управа. Сепак, и покрај бројните функционалности, не секогаш институциите ги почитуваат процедурите за ЕНЕР, поради различни изговори поврзани со расположливите ресурси.¹⁵⁹

Со Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер¹⁶⁰ законски е утврдено кои информации се од јавен карактер, така што имателот на таквите информации треба да ја информира јавноста преку својата интернет страница.¹⁶¹ Во нашата земја има „Стратегија за отворени податоци, 2018 – 2020 г.“,¹⁶² и акциски план, преку која т.н. отворени владини податоци, се ставени на располагање за создавање нови услуги и за обезбедување придонес за креирање јавни политики, но не се ажурирни. Одлуката на Владата од 2017 година за објавување на 21 документ за извештаи, правилници и други акти од јавен интерес, коишто министерствата се обврзани да ги објават на своите веб-локации како дел од заложбите за транспарентно и отчетно работење, почнуваат да ги следат и општините, со цел да станат поотворени кон граѓаните.¹⁶³

156 Е-учество: Омоќување на гласот на граѓаните во дигиталниот простор. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/LHdYc7U>

157 Министерство за информатичко општество и администрација. Одлука за формата содржината и содржината на извештајот за ПВР. Достапно на: <https://cutt.ly/lb838kG>; Методологија за проценка на влијанието на регулативата. Достапно на: <https://cutt.ly/sb835uc>

158 Деловник на работа на Владата на Република Македонија. Достапно на: <https://cutt.ly/cb88pK9>

159 Интервју со Гордана Гапиќ-Димитровска, државен советник во Министерство за информатичко општество и администрација спроведено на 26.04.2022 г.

160 Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер. Достапно на: <https://cutt.ly/Db8ZCJE>

161 Информации од јавен карактер. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/9b83kmg>

162 Стратегијата за отворени податоци 2018 – 2020. Влада на Република Северна Македонија. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/mB8AIA2>

78 163 Анализа на е-услугите во општините во Република Северна Македонија. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdxqRa>

За отворена влада се смета владата чии јавни процеси се транспарентни, информациите од јавен карактер се достапни на интернет, а граѓаните и граѓанските организации се поттикнуваат да учествуваат преку онлајн платформи за граѓанско учество. Отворените податоци обезбедуваат многубројни придобивки, а меѓу нив зголемена транспарентност подади тоа што податоците се на располагање им се лесно достапни на заинтересираните страни, се подобрува интероперабилноста на институциите, се овозможува придонес во подготовката на јавни политики и информирани граѓанска вклученост, како и се обезбедуваат можности за да се придонесе кон иновативни ИТ решенија, прозиви и услуги.¹⁶⁴ Сепак, и покрај напорите на Владата да ги претстави информациите во отворен формат, некои од институциите сè уште не ги објавуваат своите бази со податоци на своите веб-страници во отворен формат и не може да се каже дека кај нас е доволно развиена културата на отворени податоци. Постојат иницијативи на државни институции и локални самоуправи за „отворање на податоците“, сепак во голема мерка објавување на податоци од широк спектар во машински читлив формат многу често се гледа како политика на МИОА и дополнителна задача без да се навлезе во суштината од потребата од тоа. Отворањето на податоците најчесто се прави рачно и неавтоматизирано. Оттаму, постои напредок но тој не е доволен.¹⁶⁵ Поддршка во отворањето на податочните сетови и на централно и на локално ниво често се обезбедува со помош на странски донатори и преку НВО секторот.¹⁶⁶

Сепак според најновите податоци од Индексот на отвореност од 2021 година, за употреба на отворените податоци, РСМ бележи значително подобрување, односно има најотворена извршна власт во регионот со исполнети 83,43%. од индикаторите за отвореност, и бележи значителен пораст во однос на резултатите постигнати во минатата година (52,09%). Централната власт е значително поотворена во споредба со локалните и со судските власти. Собранието на Република Северна Македонија исполнува 68,15% од индикаторите за отвореност и е рангирано на третото место во регионот, после Собранието на Црна Гора и Собранието на Словенија, редоследно. И тоа континуирано бележи подобрување во однос на минатите години и е дел од Иницијативата ПОВ – Отворен парламент. Владата на Република Северна Македонија (83,43%) исто така бележи подобрување во однос на минатата година, како и МИОА (82,24%). Во однос на одредени институции, успехот во однос на индикатори е следен: Министерство за одбрана (79,49%); Министерството за финансии (77,65%); Царинска управа (76,33%); Министерство за животна средина и просторно планирање (71,45%); Министерството за внатрешни работи (70,39%); Министерството за правда (68,46%). Збирно министерствата во нашата земја постигнуваат 62% од индикаторите на отвореност, а тоа е најдобар резултат во регионот.¹⁶⁷ Дополнително направена е проценка на состојбата на доброто владеење во единиците на локалната самоуправа (ЕЛС) во РСМ за

164 Отворени податоци и отвореност на владата, Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/1HdYmyL>

165 Е-општество.мк: Напредокот со отворањето на податоците е под очекувањата. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/3HdYW1V>

166 Отворени податоци во пет институции на централната власт. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/JHdYRnQ>

167 Проценка на доброто владеење во Северна Македонија и во регионот преку Индексот на отвореност. 2021. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/THdYY57>

2021 година. Проценката е резултат на спроведено истражување засновано врз Индексот на отвореност. Истражувањето за 2021 година покажа дека повеќето општини не работат доволно за да ги задоволат стандардите за отвореност. Резултатите во областите укажуваат на тоа дека ЕЛС применуваат ниски стандарди за консултации, транспарентност, мониторинг и контрола во нивното работење. Просечната отвореност на општините за 2021 година изнесува ниски 25%. Индексот на отвореност покажа дека при мерењето за 2021 година најдобри резултати имаат општините Охрид (51%), Василево (48%) и Кочани (48%), додека најниско е рангирана општината Пласница (3%).¹⁶⁸

Стратегијата за Транспарентност на Владата на Република Северна Македонија се усвои во ноември 2019 и го опфаќа периодот до 2021 г.¹⁶⁹ АП за спроведување на Стратегијата, содржи стратешки определби, поделени на мерки и активности, како и индикатори за успех. Во изминатиов период Владата не објави извештај за имплементацијата на АП или за спроведувањето на Стратегијата (иако беше планирано), но анализите покажуваат дека се намалил бројот на респонзивни институции за околу 20% во однос на минатите истражувања. Многу од активностите не се спровеле, односно стагнираат, а јавноста не е информирана за тоа. Организациската единица при Генералниот Секретаријат за следење на спроведувањето на Стратегијата за транспарентност сè уште не е екипирана, но формирана е работна група за следење на имплементацијата на Стратегијата за транспарентност, која ја сочинуваат седум члена од институциите, но таа не одржува состаноци. Според обврските преземени во Стратегијата за транспарентност, беше планирано да се донесе одлука со која Владата ќе ги обврзе сите институции и тела на извршната власт да ги објават своите нацрт-подзаконски акти на ЕНЕР за јавни консултации. Владата сè уште не донесе такво решение, но се ажурираше софтверското решение за да се овозможи ваквото поставување.¹⁷⁰

Во тек е подготовка и обработка на податоци за Алатката за отчетност за 10-от циклус, а Веб страницата на владата постои можност да се проверат податоците само за периодот од 2017 – август 2021.¹⁷¹ Најавено е креирање на унифицирани веб-страници за сите министерства и за Владата и оваа активност сè уште е во тек. Иако институциите не добиле насоки за унифицирање на форматите и содржините, сепак тие објавуваат *Често поставувани прашања* на нивните веб-страниците како и ги поврзуваат објавените документи за јавни набавки на нивните веб-страници со документите објавени на Електронскиот систем за јавни набавки. На некои веб-страници на министерствата има можност да се даде предлог или да се поднесе претставка/поплака, но не на сите. Ваква можност постои на порталот uslugi.gov.mk, каде што во одделот Поддршка, постои опција да се испрати предлог за подобрување. Наспроти тоа, Законот за општа управна постапка воспоставува

168 Индекс на отвореност на локалната самоуправа 2021 година. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: <https://cutt.ly/oHdYOge>

169 Стратегија за транспарентност на Влада та РСМ 2019-2021. Достапно на: <https://cutt.ly/BHdYBUN>

170 Проценка на нивото на спроведување на акцискиот план на Стратегијата за транспарентност (2019-2021) во периодот ноември 2019 – ноември 2021, Метаморфозис, 2022 г.

80 171 Алатка за отчетност на носителите на јавни функции [јуни 2017 - ноември 2020]. Влада на РСМ. Достапно на: <https://cutt.ly/RHdYAJI>

механизми за пријавување неетичко однесување и за прекршување на Законот, како и можност да се поднесат жалби по однос на пристапот до јавни услуги и за остварување правда.¹⁷² Постои и Кодекс за административни службеници.¹⁷³ Проектот „Една точка за услуги“ постои во Скопје, Тетово, Охрид и Куманово, во кои граѓаните можат да добијат повеќе услуги на едно место. Вакви канцеларии се планираат и во другите градови.

Што се однесува на прашањето дали постојат алатки што на граѓаните им се достапни преку Интернет и им овозможуваат да ѝ дадат на Владата повратни информации (вклучително да пријават неетичко однесување, да поднесат жалби, и сл.), може да се даде потврден одговор. Функционалностите од претходниот портал е-демократија,¹⁷⁴ кој веќе не е во функција, се пренесени на Единствениот национален електронски регистар на прописи (ЕНЕР). На ЕНЕР граѓаните, можат да ги дадат своите коментари на предложените законски решенија, документи и иницијативи, но исто така да поднесат и своја иницијатива.¹⁷⁵ Постои и Водич за давање повратна информација до јавноста за резултатите од процесите на подготовка на закони.¹⁷⁶ Може да се каже дека во последниве години ЕНЕР е најискористената алатка за е-учество. Тој е препознатлив и институционално се внимава за да не се намали довербата на граѓаните кон оваа алатка.¹⁷⁷

Консултациите за подготвувањето на законите и другите прописи како обврска на институциите се предвидени во Закон за организација и работа на органите на државната управа во член 10.¹⁷⁸ Законот за користење на податоците од јавниот сектор утврдува обврската на органите и институциите од јавниот сектор за јавно објавување на податоците кои ги создаваат во остварувањето на своите надлежности согласно со закон, со цел да овозможат користење на тие податоци од страна на правни или физички лица за создавање на нови информации, содржини, апликации или услуги.¹⁷⁹ Моделите за учество се предвидени со Законот за локалната самоуправа,¹⁸⁰ а постои и „Акциски план за Стратегијата на Владата на Република Македонија за соработка со и развој на граѓанскиот сектор“.¹⁸¹ Од 2016 година, по одлука на Владата формиран е Совет за соработка на владата

172 Закон за општата управна постапка. Достапно на: <https://cutt.ly/lb8Kzyw>

173 Кодекс за административни службеници. Достапно на: <https://www.pravda.gov.mk/toc1/1854>

174 Портал за е-демократија. Достапно на: <http://arhiva.mioa.gov.mk/?q=node/2630> - функционалностите од него се пренесени на ЕНЕР, каде пости можност да се поднесат иницијативи.

175 Единствен национален регистар на прописи. Достапно на: <https://ener.gov.mk/Default.aspx>

176 Водич за давање повратна информација до јавноста за резултатите од процесите на подготовка на закони. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://cutt.ly/4b850jP>

177 Интервју со Гордана Гапиќ-Димитровска, државен советник во Министерство за информатичко општество и администрација спроведено на 26.04.2022 г.

178 Закон за организација и работа на органите на државната управа. Достапно на: <https://cutt.ly/Kb88z0O>

179 Закон за користење на податоците од јавниот сектор. Достапно на: <https://cutt.ly/3b88QRw>

180 Закон за локална самоуправа. Достапно на: <https://cutt.ly/Fb88YxA>

181 Акциски план за спроведување на Стратегијата на Владата на Република Македонија за соработка со и развој на граѓанскиот сектор 2018-2020. Достапно на: <https://cutt.ly/Db88GOC>

со граѓанскиот сектор како советодавно тело на Владата за унапредување на соработката, дијалогот и поттикнување на развојот на граѓанскиот сектор во Република Македонија.¹⁸²

Според Стратегијата за соработка на Владата со граѓанскиот сектор 2022 – 2024, Приоритетна област 2: Демократизација, активно учество на граѓанскиот сектор во општествените процеси, во креирањето и следењето на политиките, со посебен фокус на процесот на интеграција во Европската Унија утврдени се 3 стратешки и 9 оперативни цели.¹⁸³ Според Акцискиот план за спроведување на Стратегијата, Стратешка цел 5. Зголемување на вклученоста на граѓанските организации во процесот на креирање, спроведување, следење и оценување на политиките, предвидени се две оперативни цели и во нивни рамки повеќе активности, повеќето од нив предвидени за третиот квартал од годинава, како и соодветни показатели на успешност. На пример трансформација на Кодексот на добри практики за учество на граѓанскиот сектор во процесот на креирање политики во хоризонтален и задолжителен подзаконски акт за сите органи на државната управа; изработка на модел за вклучување и избор на граѓанските организации во работните групи на органите на државната управа и тела; спроведување јавни кампањи за можностите за користење на ЕНЕР и слично.¹⁸⁴

МИОА го објави документот Национален Акциски План (НАП) за партнерство за отворена власт за периодот 2021 – 2023.¹⁸⁵ Овој е петти НАП. Тој се надоврзува на претходните заложби и ја препознава потребата јавниот сектор да иновира, да развива политики како одговор на современите текови што одговараат на потребите на граѓаните. Тој е фокусиран кон подобрување на пристапот до правда, правно зајакнување на граѓаните и унапредување на правната заштита особено на младите, маргинализирани групи и жени, унапредување на испораката на јавни услуги, продолжување на активностите поврзани со јавното објавување на информација за вистинските сопственици, отворањето на нови податоци како и активностите за спречување на корупцијата и заштита на животната средина и аерозагадувањето. Креирањето на НАП беше спроведено со вклучување и консултации на засегнатите страни што доведе до креирање нови приоритети и заложби во рамките на процесот Партнерство за отворена власт (ПОВ).¹⁸⁶ ПОВ продолжува да биде една од најуспешните иницијативи во нашата земја. Ова се огледа во фактот што граѓаните се целосно и во континуитет вклучени во сите процеси, односно во креирањето на акцискиот план и заложбите во оваа насока. Платформата за ПОВ дозволува онлајн мониторирање на спроведувањето на акцискиот план за ПОВ бидејќи редовно се ажурира напредокот за секоја мерка на квартално ниво. Успешно функционира Советот за координација и следење на

182 Совет за соработка помеѓу Владата на Република Македонија и граѓанскиот сектор. Достапно на: <https://cutt.ly/Ob88K5Y>

183 Стратегијата на Владата на Република Македонија за соработка со и развој на граѓанскиот сектор 2022-2024, Достапно на: <https://cutt.ly/cHdPiOB>

184 Спроведување на Стратегијата на Владата на Република Македонија за соработка со и развој на граѓанскиот сектор 2022-2024. Достапно на: <https://www.nvosorabotka.gov.mk/?q=mk/node/564>

185 Национален Акциски план за партнерство за отворена власт 2021-2023. Достапно на: <https://cutt.ly/PHdPsPA>

82 186 Нацрт Национален Акциски план за отворено владино партнерство 2021-2023 година. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/3522>

процесот на Партнерството за отворена власт 2021–2023. Советот е составен од 16 члена со еднаков број членови од институциите и од граѓанското општество и е советодавно тело за координација и следење на развојот и спроведувањето на акциските планови.¹⁸⁷ Во новиот мандат во Советот учествуваат и претставници на Собрание¹⁸⁸ и на Врховниот суд (односно обезбеден е баланс и присуство на претставници од трите власти). Интересно е да се напомене дека институциите се обраќаат до Советот за да им номинира членови од НВО секторот за учество во работните групи за креирање закони. Односно оваа одлука за обезбедување на соодветно граѓанско учество се делегира на Советот и покрај тоа што не постои нормативен акт што ја уредува оваа проблематика.¹⁸⁹ Во овие рамки, важно е да се напомене дека иновативните алатки кои овозможува поголема транспарентност и отчетност на општините во земјава се прогласени за едни од глобалните победници на Самитот за Партнерство за отворена власт кој во декември минатата година се се одржа во Сеул, Република Кореја. Во конкуренција на повеќе од 100 апликации, заложбата за потранспарентни општини во Северна Македонија ја освои третата награда на европско ниво за влијание во подобрувањето на животот на луѓето и квалитетот на демократијата. Станува збор за група алатки кои беа креирани и ставени во функција во изминатите три години. Тие придонесоа за подобрување на фискалната транспарентност на локално ниво, овозможува следење во живо на седниците на 18 општини, како и директно вклучување на граѓаните во процесот на носење одлуки во 24 општини.¹⁹⁰

Зајакнување на капацитетите на граѓаните да се вклучат во креирањето политики и во донесувањето одлуки со користење на достапните технологии е суштината на е-учество. Сепак, и покрај преземените чекори и активности, анализите покажуваат дека нивото на вклученост на граѓаните во овие процеси е ниско и механизмите за е-учество не се целосно искористени.¹⁹¹ Оттаму, и покрај заложбите не може да се каже дека граѓаните и ГО или актерите на граѓанското општество преземаат активна улога во предлагањето на опциите за политиките и во обликувањето на дијалогот за политиките, односно дека се вклучени во текот на целиот процес за креирање политики.¹⁹² Вклучувањето многу зависи од практиката на институциите и оние кои ги раководат. Во последно време има подобрување, а тоа е евидентно и во проактивноста на институциите. Европската Комисија во Извештајот за Северна Македонија за 2021 година констатира дека граѓанските организации продолжува да бидат активни и имаат важна улога во реформскиот процес. Сепак, Комисијата укажува дека потребни се дополнителни напори за да се обезбеди понавремен, значаен и транспарентен процес на консултација со граѓанското општество.¹⁹³

187 Совет за ПОВ. Достапно на: <https://cutt.ly/cHdPYae>

188 Отворен парламент. Достапно на: <https://cutt.ly/UHdPEgX>

189 Интервју со Гордана Гапиќ-Димитровска, државен советник во Министерство за информатичко општество и администрација спроведено на 26.04.2022 г.

190 Иновативните алатки за потранспарентни општини во земјава меѓу глобалните победници за Партнерство за отворена власт. Министерство за информатичко општество и администрација. Достапно на: <https://mioa.gov.mk/?q=en/print/3740>

191 е-Учество – анимација. Фондација за интернет и општество Метаморфозис. Достапно на: https://metamorphosis.org.mk/aktivnosti_arhiva/e-uchestvo-animacija/

192 Фокус група со претставници на НВО, одржана на 5.04.2022 г.

193 Извештај за Северна Македонија. Октомври, 2021. Европска комисија. Достапно на: <https://cutt.ly/tHdk6cg>

10

**ПАТОКАЗ ЗА
УНАПРЕДУВАЊЕ НА
ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА
ВО РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА**

10. Патоказ за унапредување на Дигиталната агенда во Република Северна Македонија

Врз основа на согледувањата на ова истражување што ја отсликува моменталната состојба во однос на имплементацијата на Дигиталната агенда во Република Северна Македонија, произлегуваат следните препораки:

Стратешки, правен и административен развој

- Владата да назначи говорник (spokesperson) кој редовно ќе известува за напредокот во однос на имплементацијата на ДА и кого граѓаните ќе го препознаваат во тој контекст. Ова е неопходно за да се подигне јавната свест за придобивките од ДА, како и ДА да се приближи повеќе до граѓаните. Во таа насока потребно е и да се промовираат активностите и соработката под ИСА2, односно резултатите од имплементацијата на ДА директно да се поврзат и со идното членство на РСМ во ЕУ;
- Поради придобивките кои граѓаните и компаниите ги имаат од е-услугите, а како резултат на мерките од спроведувањето на ДА, потребно е фокусот на реформите да се насочи кон интензивен развој на информатичкото општество;
- При формирање на новата најавена Агенција за дигитализација треба да се внимава некои од функционалностите на политиките кои ги координира МИОА да не се изгубат при трансферот на надлежности бидејќи одредени политики од ДА сè уште бараат развивање не само имплементација;
- Да се инвестира во ресурси во институциите со цел недостатокот на ИТ кадар, застареноста на технички можности или целосното отсуство на истиот да бидат надминати. Отежната употребата на системот за интероперабилност констатирана од ЕК поради недостиг на комуникациски софтвер во многу институции и недостиг на волја приоритетно да се адресира;
- Напорите за интероперабилност се неопходни и покрај видливите резултати бидејќи придобивките кои од интероперабилноста треба да ги почувствуваат граѓаните уште се во рана фаза;
- МИОА треба да продолжи со своето активно учество во Студијата за одредници (бенчмарк) е-Влада за да обезбеди следење на дигиталната Димензија на јавен сервис за Северна Македонија;
- Неопходно е институциите да имаат проактивен пристап кон вклучување на ГО во процесите на креирање и ко-управување на политики во областите поврзани со ДА. Потребно е да се зајакне соработката во областите „Дигитална економија и општество“ и „Истражување и иновации“, како и да се подобри комуникацијата меѓу засегнатите страни и ГО, односно да се зајакне меѓусебната доверба;

- Владата да постигне поголема видливост во однос на имплементацијата на бројните закони и стратешки документи клучни за градење на информатичкото општество;
- Потребни се дополнителни напори за унапредување на вистински електронски услуги на порталот uslugi.gov.mk, негова поголема видливост или промоција кон граѓаните презентирани преку пројектите од е-услугите. Порталот uslugi.gov.mk треба да обезбедува информации за бројот на регистрирани корисници – правни и физички лица, информации за најбараните односно најкористени услуги од граѓаните и компаниите, како и податоци кои произлегуваат од мерење на задоволството на корисниците;
- Се препорачува при развивање на новите дигитални услуги да се користи концептот на отворени услуги кој се темели врз: Соработка при дизајнирање и креирање на иновативните решенија преку заедничко дизајнирање, копродукција со јавниот сектор, компаниите, граѓанското општество и граѓаните; Усвојување на нови и колаборативни модели за испорака на услуги (преку јавни, приватни и невладини актери, и во рамките на и преку националните граници); Прифаќање на креативни алтернативни технолошки решенија (употреба на социјалните медиуми, мобилноста, големите податоци, cloud computing итн., спакувани во нови дигитални решенија); Подготвеност за експериментирање и претприемништво (јавниот сектор треба да стане повеќе претприемчив);
- Податоците во регистарот на населението треба да бидат целосно префрлени и проверени, а истиот треба да се користи и за вкрстена проверка на податоците од пописот;
- Да се утврдат причините зошто и покрај сите овозможени алатки ниско е е-учеството кај граѓаните и да се стимулираат граѓаните да учествуваат во демократските процеси;

Сајбер безбедност

- Корисните предупредувања од МКД-ЦИРТ за фишинг кампањи насочени кон македонски граѓани и безбедносните совети да бидат директно достапни за граѓаните, преку социјални медиуми или друг вид апликација на МКД-ЦИРТ за да граѓаните бидат навремено алармирани.

Дигитална писменост

- Се препорачува спроведување на мерките за дигитални вештини од сите три национални стратегии (вработување, образование и ИКТ) и да се обезбеди видливост на резултатите од имплементација.

Поимник

БЕЗБЕДНОСТ НА ЛИЧНИТЕ ПОДАТОЦИ е заштита од случајно или незаконско уништување, губење, промена, неовластено откривање или пристап до лични податоци кои се пренесуваат, чуваат или на друг начин се обработуваат во врска со обезбедувањето на јавни електронски комуникациски услуги;

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА е процес на конверзија на документ чијашто форма не е електронска во дигитализиран документ;

ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА е стратегија на Европската унија која гарантира дека дигиталните технологии, вклучително и интернетот, се користат за стимулирање на европската економија и им помагаат на европските граѓани и деловни субјекти да го извечат максимумот од употребата на овие технологии;

ДИГИТАЛНАТА ПИСМЕНОСТ се однесува на способноста на индивидуата да наоѓа, проценува и јасно да комуницира информации на различни дигитални платформи;

ДОКУМЕНТ МЕНАЏМЕНТ СИСТЕМ е начин на кој организацијата ги складира, управува и ги наоѓа електронските документи, преку употреба на компјутерски систем и софтвер;

Е-ВЛАДА е обезбедување јавни услуги за граѓаните со употреба ИКТ, како и овозможување подиректен и посоодветен пристап на граѓаните кон владата;

ЕДИНСТВЕНИОТ НАЦИОНАЛЕН ЕЛЕКТРОНСКИ РЕГИСТАР НА ПРОПИСИ – е електронски систем кој ги содржи постојните прописи во РСМ како и документи и анализи кои му претходат на процесот на подготовка на закони;

ЕЛЕКТРОНСКИ ДОКУМЕНТ е секој документ складиран во електронска форма, особено текстуални или звучни, визуелни или аудио-визуелни записи;

ЕЛЕКТРОНСКА ИДЕНТИФИКАЦИЈА претставува процес на користење на податоци за идентификација на лица во електронска форма кои на уникатен начин го претставуваат физичкото или правно лице или овластено лице на правно лице;

ЕЛЕКТРОНСКИ ПОТПИС е збир на податоци во електронска форма кој е придружен кон или е логички поврзан со други податоци во електронска форма и кој потписникот го користи за потпишување;

Е - УСЛУГА е услуга што вообичаено се нуди за надоместок, а која целосно или главно се состои од пренос на сигнали преку електронски комуникациски мрежи;

Интероперабилност е способноста на два или повеќе системи или нивните компоненти за размена на податоци и олеснување на заедничката употреба на податоци и знаење;

ИНТЕРНЕТ ПЕНЕТРАЦИЈА е односот помеѓу бројот на корисници на Интернет во секоја земја и нејзините демографски податоци;

ИНФОРМАЦИСКА ТЕХНОЛОГИЈА е употреба на компјутери за складирање или добивање податоци и информации;

КОМУНИКАЦИЈА е секоја информација што се разменува или пренесува меѓу ограничен број на страни преку јавни електронски комуникациски услуги;

ОТВОРЕНО ВЛАДИНО ПАРТНЕРСТВО или **ПАРТНЕРСТВО НА ОТВОРЕНА ВЛАСТ** е меѓународна иницијатива, што ги отсликува заложбите на владите за транспарентност, поттикнување на граѓанско учество, борба против корупција и искористување новите технологии за зајакнување на доброто владеење;

ОТВОРЕН ПОДАТОК е содржина која може слободно да се користи и споделува;

ПРОЦЕНКА на влијанието на регулативата е системски пристап за критичко проценување на позитивните и негативните ефекти на предложените и постојните регулативи, како и на можноста од воведување на нерегулаторни алтернативи;

САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТ е сигурно, безбедно, доверливо и отпорно дигитално окружување, поддржано од соодветни капацитети.

Анекс 1: Листа на интервјуирани засегнати страни

- Гордана Гапиќ-Димитровска, државен советник во Министерство за информатичко општество и администрација

Фокус група бизнис заедница

- Дирилон Исени, Извршен директор, Стопанска комора на северо-западна Македонија
- Васко Миновски, менаџер, N47
- Валентин Ѓорѓоски, менаџер GrabIT

Фокус група НВО сектор

- Јоана Тренеска, Проектен координатор, Младински образовен форум
- Марија Василевска, Проектен координатор, Центар за социјални иновации Блинк 42-21
- Благица Цветкоска, Извршен директор, Здружение за толеранција и соработка на граѓаните АГТИС

Анекс 2: Извршно резиме на Извештајот и заклучоци

Советот за регионална соработка (CPC) под мандат на Оперативната единица на Обединетите нации за електронско управување (UNU-EGOV) изработи Извештај за состојба на примена на индекс на општеството на дигиталната економија (ДЕСИ) во економиите на Западен Балкан со целта да се обезбеди преглед на состојбата на примената на истоимената методологија на дигитален индекс на економија и општество (DESI). Според извештајот главниот предизвик за обезбедување податоци достапност за сите DESI индикатори се индикаторите кои користат податоци од ад-хок студиите на Комисијата (Студија за покриеност со широкопојасен интернет во Европа, Студија за цените на мобилниот и фиксниот широкопојасен интернет во Европа, Извештаи на европската опсерваторија 5G, Студија за одредници (бенчмарк) на за е-влада и Студија за зрелост на отворени податоци. Овој предизвик се однесува на сите шест економии на Западен Балкан. Бидејќи повеќето економии на Западен Балкан не се вклучени во овие студии, способноста за достапност на податоци за овие индикатори останува предизвик.

Во отсуство на вклученост на земјите од Западен Балкан во тие истражувања на Европската Комисија, ова истражување на ИЦЕДА е со неспорно додадена вредност. Имено, истражувачката методологијата на Опсерваторијата за Дигитална агенда (ОДА) има дефинирани клучни индикатори содржани во претходно подготвен прашалник кој истовремено го одговараат избрани држави од Западниот Балкан и кои ќе овозможат регионално споредување што ќе придонесе за позитивна конкуренција и ќе биде мотив за понатамошно спроведување на ДА.

Таквите аспекти овозможуваат мерливост и споредливост на земјата во регионален контекст. Иако ваквите темелни и методолошки базирани истражувања сè уште наоѓаат слабо референцирање во официјални владини документи и податоците од нив не се користат како референтни, во недостиг на официјални и објавени валдини мерења истите можат да им послужат на институциите во одговарање на прашалници и мерења кои ги прават меѓународните фактори како Европската комисија, Советот за регионална соработка, СИГМА, ОЕЦД, Кулен Интернешнал и други. Институциите кои по носењето на стратегиите, законите и политиките се окупираани со нивната имплементација ретко имаат можност за самооценување и рефлексивност на сработеното. Па оттука, ваквите истражувања се соодветна алтака за оние кои се вклучени во имплементација на ДА на дневна основа во своето работење.

Врз основа на истражувањето на состојбите во периодот јуни 2021 – јуни 2022 година може да се изведат следниве заклучоци:

- Како координативна централна точка, МИОА располага со соодветни институционални капацитети за имплементација на ДА, но неспорно критичен е постојаниот одлив на кадар на високо административно ниво што го доведува во прашање континуитетот на работите. на тоа може дополнително да влијае и промената на менаџментот односно промена на три министри во рок од три години;

- Најавената Агенција за дигитализација би требало да ги унапреди дигиталните процеси хоризонтално за кои отпор кон МИОА давале и другите институции. При формирање на новата најавена Агенција за дигитализација треба да се внимава некои од функционалностите на политиките кои ги координира МИОА да не се изгубат при трансферот на надлежности бидејќи одредени политики од ДА сè уште бараат развивање не само имплементација;
- Од круцијално значење е усвојувањето на Националната стратегија за ИКТ 2022–2025 особено во отсуство на Национална стратегија за дигитална влада/е-Влада кои како такви постојат и во многу дигитално поразвиени земји од нас;
- Законите и подзаконските акти за интегрираната информатичка и комуникациска мрежа, базите на податоци, меѓусебното поврзување и размена на информациите, безбедносните аспекти и развојот на инфраструктурата се целосно воспоставени, со особен напредок преку Законот за електронско управување и електронски услуги, Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги (ЗЕДЕИДУ), и Законот за централен регистар на населението.
- Еден од асетите на координирана политика на централно ниво е Националниот оперативен бродбенд план со кој се усогласуваат националните политики за развој на електронските комуникации со политиките на ЕУ;
- Напорите за интероперабилност се неопходни и покрај видливите резултати бидејќи придобивките кои од интероперабилноста треба да ги почувствуваат граѓаните уште се во рана фаза;
- Зголемен е бројот на е-услуги во однос на минатиот извештајен период, но порталот uslugi.gov.mk не е доволно промовиран меѓу граѓаните а и голем број од услугите не се електронски во вистинска смисла туку само даваат опис кои се потребни документи и како услугата да се добие на шалтер;
- Дигиталната писменост ќе се проведува преку три секторски политики: образование, вработливост, а резултатите ќе се очекуваат во наредните години;
- ЕНЕР и Партнерството за отворена власт се на завидно ниво, но останува да се утврдат причините за нискиот степен на интерес на граѓаните за е-учество.

Фондација за интернет и општество Метаморфозис е независна, непартиска и непрофитна организација со седиште во Скопје, Република Северна Македонија. Мисијата на Метаморфозис е да придонесе за развој на демократијата и подобрување на квалитетот на живеење преку иновативна примена и ширење на знаењето. Наши главни вредности се отвореност, еднаквост и слобода.

Програмските области во кои делува Метаморфозис се:

- медиуми за демократија
- едукација за иновации
- општествена одговорност
- човекови права на интернет

www.metamorphosis.org.mk

Партнери на проектот:

- Академија за е-владеење (e-Governance Academy) (Естонија) www.ega.ee
- ЦРТА – Центар за истражување, транспарентност и отчетност (Србија) www.crt.rs
- Партнери за демократска промена Србија (Србија) www.partners-serbia.org
- НВО 35мм (Црна Гора) www.nvo35mm.org
- Отворени Податоци Косово (Open Data Kosovo-ODK) (Косово) www.opendatakosovo.org
- Lèvizja Mjaft! (Албанија) www.mjaft.org

Фондација Метаморфозис за интернет и општество

адреса: ул. „Апостол Гусларот“ 40, 1000 Скопје, Северна Македонија

е-пошта: info@metamorphosis.org.mk

тел: +389 2 3109 325

www.metamorphosis.org.mk

